

Cilt: 4 Sayı: 7 Ocak 2016 / Volume: 4 Issue: 7 January 2016

**EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİNDE YER ALAN SÖZEL
KÜLTÜR İCRACILARI/ANLATICILARI***
Narrators and Performers in Evliya Çelebi's Seyahatname

İrfan Kurucu**

ÖZ

Seyahatnâme esas bakımdan coğrafya bilgisi vermekle birlikte tarih, folklor, yollar, kültür ve dil bakımından da çok önemli bir eser olup toplumsal yapının bütün unsurlarını içeren zengin bir antoloji niteliğindedir. Seyahatname On büyük ciltten oluşmaktadır. Seyahatname'nin Yapı Kredi Yayınları esas alınarak yaptığımız bu çalışmada Seyahatname'nin 10 cildi de teker teker incelenmiştir. Çalışmamızda Seyahatnamede yer alan sözlü kültür öğelerinin icracıları yani, anlatıcılar tespit edilmiştir. Tespit edilen bu unsurlar ve özellikleri metinden örneklerle çalışmada yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi, Seyahatname, Anlatıcılar, Sözlü Kültür, İcracı

ABSTRACT

As Seyahatname is mainly associated with geography knowledge, it is also crucial about history, folklore, culture, literature and a kind of anthology which has a rich characteristic of social structure with its all elements. Seyahatname is composed of ten volumes. With this study, 10 volumes of Seyahatname have been analyzed one by one with respect to Yapı Kredi Publications of Seyahatname. In this study, it is determined oral culture's executors, narrators which is involved in Seyahatname. These elements and features which has determined with examples from text has taken part in this study.

Keywords: Evliya Çelebi, Seyahatname, Narrators, Oral Culture, Performer

Giriş

Evliya Çelebi 25 Mart 1611'de (10 Muharrem 1020) İstanbul'da Unkapanı'nda doğmuştur. Devrine göre (17. yüzyılda) iyi bir eğitim almış,

* Bu çalışma Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni. Sosyal Bilimler Enst. "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Anlatıcılar ve Anlatıcı Olarak Evliya Çelebi", isimli Yüksek Lisans tezinden yola çıkarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, irfankurucu@kilis.edu.tr

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Sözel Kültür İcracıları/Anlatıcıları / İrfan KURUCU

Enderun'da okumuş, çok iyi bilip kullandığı Türkçenin yanı sıra iyi düzeyde Arapça, Farsça ile Rumca, Latince ve Yunanca öğrenmiştir. Evliya Çelebi, meşhur Türk gezgini, seyahatname yazarı ve Türk seyahatnameciliğinin zirvedeki ismidir. 1682 yılında Mısır'dan, İstanbul'a dönerken yolda veya İstanbul'da öldüğü düşünülmektedir. Mezarının yeri de bilinmemektedir.

En önemli eseri Seyahatname ise İslam edebiyatının, belki de dünya edebiyatının en uzun ve kapsamlı seyahat anlatısı olarak nitelenen, Türk kültür tarihi bakımından da oldukça önemli bir eserdir.

Seyahatname On büyük ciltten oluşmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin, İstanbul, Londra ve Viyana'da çeşitli nüshaları bulunmaktadır. İstanbul'da bulunan nüshalar; Fatih (Millet) Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü ve Revan Köşkü kütüphanelerindedir. Nüshalar, bilim çevresinde Pertev Paşa, Bağdat Köşkü (Yıldız nüshası), Beşir Ağa gibi adlarla anılmaktadır. Evliya Çelebi'nin kendi el yazısı olarak kabul edilen ilk 8 ciltten sonra telif kabul edilen 9. ve 10. ciltler bulunamamıştır. Seyahatnâme'yi bilim dünyasına ilk kez 1814 yılında Avusturyalı meşhur tarihçi J. V. Hammer tanıtmıştır.

"70 yılı aşkın bir hayat yaşamış ve bu ömrünün 50 yılını seyahatlerde geçirmiş olan Evliya, 26 milyon kilometrekare yüzölçümüne sahip, 3 kıta imparatorluğu olan muazzam devletin hemen her tarafını gezmiştir. Anadolu, Rumeli, Suriye, Irak, Mısır, Girit, Hicaz, Ukrayna, Romanya, Slovakya, Transilvanya, Moldovya, Avusturya, Macaristan, Polonya, Almanya, Hollanda, Bosna-Hersek, Dalmaçya, Güney Rusya, Kırım, Kafkasya, İran, Mısır, Habeşistan ve Sudan'a kadar gitmiştir.¹"

Çelebi, gezip gördüğü yerleri ve o yerlere ait özellikleri bir sistem içerisinde okuyucuya sunmuştur. Bu sistem içerisinde gezilen yerlerin coğrafi özelliklerini, tarihi ve sosyal yapılarının (Cami, Han, Hamam vb.) fiziki özelliklerini, sosyal yapılanması ve yaşantısını, ekonomik ve siyasi durumunu kaleme almıştır. Yani Evliya Çelebi, Osmanlı Devleti'nin kusursuz bir anlatımını ve seyahatlerinin detaylı notlarını sunmuştur.²

Seyahatname Ve Sözlü Kültür İlişkisi

Seyahatnâme esas bakımdan coğrafya bilgisi vermekle birlikte tarih, etnografya, folklor, yapılar, yollar, kültür ve dil bakımından da çok önemli bir eser olup toplumsal yapının bütün unsurlarını içeren zengin bir antoloji hüviyetindedir. Seyahatname dönemin bütün kültürel özelliklerini taşımaktadır. Eser, sözlü kültürün yazıya geçirilmesi ve kültür unsurlarının geleceğe taşınması konusunda da önemli bir rol oynamıştır.

¹ Ülkü Çelik Şavk, Sorularla Evliya Çelebi İnsanlık Tarihine Yön Veren 20 Kişiden Biri, Hacettepe, Ankara 2011, s.22.

² Rober Dankoff, Seyyah'ı Âlem Evliya Çelebi'nin Dünyaya Bakışı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s.40

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Sözel Kültür İcracıları/Anlatıcıları / İrfan KURUCU

Seyahatname içeriği, kaynağı ve yapısı itibariyle Halk Bilimi ve Türk Kültürü çalışmalarına da kaynaklık edecek nitelikte bir eserdir.³ “Evliyâ Çelebi yazılı kaynaklar yanında sözel ve işitsel kültürü de kullanmış ve sözden yazıya geçirdiği pek çok anlatıyla ve anlatımla Osmanlı kültürünün benzersiz bir eserini, bir şaheseri, Seyahatnâme'yi yaratmıştır.⁴”

Evliya Çelebi, gezip gördüğü yerlerin coğrafi ve fiziki özelliklerini vermekle kalmayıp, o yerlerdeki halkın; yapısı, yaşayışı, inancı, giyim-kuşamı, gelenek ve görenekleri, kültürel unsurları ve sosyal yapısıyla ilgili önemli bilgiler vermiştir. Bu bilgilerin içerisinde çalışmamıza konu olan kısım ise kültürel unsurların özünü oluşturan sözlü kültür öğelerinin icracıdır.

Seyahatnamenin tüm metni sözlü kültür öğeleri bakımından incelenmiş ve bu inceleme sonucun birçok icracı/anlatıcı tesbit edilmiştir. Bu incelemede Yapı Kredi Yayınlarının “Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi” (Transkripsiyon) isimli yayını esas alınmıştır. Bunun yanısıra yine Yapı Kredi Yayınlarının “Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi” (Sadeleştirme) isimli çalışmasını da baştan sona birkaç kez dikkatle okunmuştur. Metinle alakalı bütün alıntılar ve kaynak gösterimleri ise Transkripsiyon olan (Esas alınan) metinden gerçekleştirilmiştir.

İnceleme sonrası Seyahatnamede yer alan birçok icracı/anlatıcı tespit edilmiştir. Anlatıcı ortamı ve unsurlarını context (bağlam) olarak ele alan ve halk kültürünün işlevselliğini ön plâna çıkaran tüm yaklaşımları bünyesinde toplayan bir teori ve araştırma yöntemi olan “Bağlamsal Kuram/Yöntem” veya “Performans Teorisi/Yöntemi”⁵ hususu da göz önünde bulundurularak bu ürünlerin icracılarının yanısıra icralarına ve icra ortamlarına da değinilmiştir. Çünkü bu teori bağlamında bir sözlü kültür öğesinin incelenmesi ya da işlenmesinde ele alınan ürün kadar o ürünün işleniş ve işleniş ortamı da oldukça önem arz etmektedir.

Kültürel İcra Ortamları

“Türk Sözlü Kültürü kendine mahsus geleneği icra töresi, varyantlaşma veya farklı coğrafi şartların ihtiyaçlarına göre yeniden üretilmesi, dil hazinesine katkı yaptığı zengin bir kalıp ifade repertuarı ve şekil özellikleri ile söz, insan, çevre ilişkisinin en belirgin örneklerinden biridir.⁶”

Yani bu ürünler sadece türleri bakımından değil, icrası ve icra ortamı bakımından da ele alınmalıdır. Çünkü sözlü kültür ürünlerinin var olabilmesi için bir

³ Suat Öz, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne Göre Anadolu'da Yer Adları", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2007, s.12

⁴ Mehmet Kalpaklı, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi ve Osmanlı Kültürünün Sözelliliği / İşitselliği”, Evliya Çelebi'nin Sözlü Kaynakları, UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Komisyonu) Türkiye Milli Komisyonu Yayınları, Ankara 2013, s.90

⁵ Detaylı bilgi için bkz. Özkul Çobanoğlu, Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, , Akçağ Yayınları, Ankara 2010

⁶ Kemal Üçüncü, İrşâd Ve Tebliğ Bağlı İcrâ: Türk Sözlü Kültür Geleneği Bağlamında Türk Tekke Edebiyatı, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, 2004, s.129

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Sözel Kültür İcracıları/Anlatıcıları / İrfan KURUCU

icracısı ve bir icra ortamı muhakkak gereklidir. Geleneksel sözlü bir anlatmanın hangi ortam ve şartlarda anlatıldığı, icra edildiği de dikkate alınması gereken bir durumdur. Anlatıcı ortamı kabaca anlatıcının hareketi, dinleyicisi, icra yeri ve doğal olarak sergilenen icra/gösterim faaliyetinden oluşur.

“Halk anlatısının üretildiği, nakledildiği, tüketildiği geleneksel mekânlar kahvehane, han, oda, hamam, panayır ve pazar, konak, ev ve benzeri mekânlardır. Söz konusu mekânlar, sözlü kültür ortamının birliktelik mekânlarıdır. Amaç bir araya gelinen mekânların oluşturdukları halk anlatısı ortamını belirleyebilmektir. Söz konusu ortamlar sözlü kültür ortamlarıdır. Bu ortamlarda halk anlatısı sözle üretilmiş, sözle nakledilmiş, sözle yaşatılmıştır.⁷”

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde de bu icra ortamlarına yer verilmiştir. Seyahatname’de dile getirilen anlatıcı ortamlarını meclisin kuruluşu, biraraya gelenlerin toplumsal yeri ve özellikleri ve düzeni bakımından atmosfer esaslı ve mekan esaslı olmak üzere iki gruba ayrılarak incelenebilir.

Atmosfer Esaslı Anlatıcı Ortamları

Atmosfer esaslı anlatıcı ortamları olarak sohbet-i has, can sohbeti, meydan-ı muhabbet, Hüseyin Baykara Faslı gibi ortamlar söz konusu edilir.

Sohbet-i Has

Görmüş geçirmiş yaşlılar ile sohbet anlamındadır. Sultan Murad ile ilgili bahiste geçer. Tecrübeli Sultan Murad, bu sohbetlerde konuşulardan kendisine bir hisse çıkarırdı.

“Ve selâse gecesi İslâmbol'un yetmiş tâsdan geçme ve bin çemberden geçmiş cihânı çekmiş çevirmiş atık köhne kocalar ile sohbet-i hâsedüp her birinden bir hisse hâsıl edüp mahsûl dururdu.⁸”

Can Sohbetleri

Söz ehli kimselerin bir araya gelip yaptıkları sohbetlerdir. İstanbul’daki bir can sohbetinden şu şekilde söz eder:

“Ve ahad gecesi meddâhân ve şâ'irân ve Tıflî ve Cevrî ve Nef î ve Arzî ve Nedîmî ve Nisârî ve Beyânî ve Uzletî, misilli şuarâlar cem olup cân sohbeti olurdu.⁹”

Meydan-ı Muhabbet

Birçok kişinin katıldığı sohbet-muhabbet meclisi için kullanılır.

⁷ Gülten Küçükbasmacı, Halk Anlatısının Sözlü Kültür Ortamlarında Değişim ve Dönüşüm: Oda Ve Konak, Turkish Studies, 7(2), Ankara 2012, s.771

⁸ Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, Haz.: S. A. Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, Zekeriyab Kurşun İbrahim Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 1/121.

⁹ Çelebi, age., s. 1/121.

“Ve niçe âfitâb-ı mehtâb pâ-bürehne ve ser-bürehne köçekleri var. Meydancı Dede fermanıyla cümle köçekler meydân-ı muhabbete gelüp kimi müfredât ve kimi dübeyî ve kimi müselles ü murabba ve muhammes ü müseddes u müsebbave müsemmen ve mu'aşşer ü müstezâd ve çâr- ender-çâr u terci -i bend ve mersiye ü kasâyid ve reddül-acz ale's-sadr misilli eş'âr ve bahr-i tavîl ü mukattaât (—) (—) Ve letâ'ife müte'al-lık tekerlemeleri tilâvet edüp birbirlerine nazireler ile bu köçek {köçek} abdallar fasıllar eylemişlerdir kim ol demimiz güyâ Hüseyin-i Baykara demi olup andan meydârı-ı muhabbete deste hân gelüp bir sommât-ı Muhammedi çekildi kim ta'bîr olunmaz. [129a] Ba'de't-ta'âm cümle fukarâ-yı Bektaşiyân iki yüzden mütecâviz hâzır olup hakîri bâb-ı selâma durgurup "Es-selâmü aleyke yâ elil-i şerf at ve ehl-i tarikat ve ehl-i hakîkat ve ehl-i ma'rifet!" deyüp huzzâr-ı meclise dörd kapu selâmın verüp cümle huzzâr-ı meclis "Ve aleykümü's-seiâm ey âşık-ı billah!" deyüp bir bir selâmımız aldıklarında hakîr eyitdik "Ey sâhib-i nazar olan, hamd-i Hudâ" bu âsitâne-i sultâna yüz sürüp siz erenlerin mübârek cemâllerin görüp nân u nemek hakkı, müyesser oldu. Sizlerden temennâmız oldu kim bu hakîre bir gülbang-ı Muhammedi çekesiz kim cenâb-ı Bâri yarî kılup dünyâda sıhhat -i beden, seyâhat-i tâm, âhir nefesde îmân müyesser ede" deyü gülbang-ı Nebî ricâ etdiğimizde cümle âşıkân -ı sâdikân-ı dervîş-i dil-rişân ve fukarâ-yı zî-şân-ı piir-mşân ve gayri huzzâr-ı meclis-i pîr u cüvân el açup Allah deyüp cem'i hayr murâdâtımız hâsılıyçün gülbang-ı Muhammedi çekilüp cümlesiyle dest-bûs edüp vedâlaşup meydancı dede ile,¹⁰”

Hüseyin Baykara Fasılları-Meclisi-Sohbetleri

Hüseyin Baykara Fasılları, Meclisi, Sohbetleri gibi ifadeler Seyahatname'de çokça tekrarlanır.

Nevayî, Mizan'ül-Evzan adlı eserinde, “ (...) Hüseyin Baykara meclislerinin, zamanın şair ve ediplerinin toplantı yeri olduğunu ve meclislerde daima nazım ve nesirden söz edildiğini, Baykara'nın da hassas, ince düşünceli bir sanatkâr olduğunu, bu sebeple sanatkârlara değer verip himaye ettiğini anlatır.”¹¹

“Hüseyin Baykara, Aksak Temirliler Hanedanının son Horasan kolu padişahlarından olup merkez edindiği Herat'ta 911'de ölmüştür. Zamanı ilim ve sanat bakımından çok üstün bir çağ, Hüseyin Baykara da hem şair, hem bilgin, hem zevk ehli bir hükümdar olduğundan güzel ve seviyeli meclisleri ün salmış; şiirli, müzikli, içkili meclislere Baykara Meclisi demek Osmanlılar'da da âdet olmuştur.”¹²

“Hüseyin Baykara Fasılları” ifadesi birinci cildin 115, 298, 342, 348, 349; dördüncü cildin 18, 40, 61, 73, 90, 226, 266; beşinci cildin: 38, 309; sekizinci cildin 290. sayfalarında yer alır.

¹⁰ Çelebi, age., s. 3/s:207-208

¹¹ Talip Yıldırım, Ali Şir Nevayinin Eserlerinde Yakın Dostu, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 3(3), Ankara 2006, s.104.

¹² Hüseyin Nihal Atsız, Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler, Ötüken, İstanbul 2015, s.20.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Sözel Kültür İcracıları/Anlatıcıları / İrfan KURUCU

“Hüseyin Baykara Meclisi” olarak beşinci cildin 212; sekizinci cildin 17, 98, 303, 323. sayfalarında geçer.

“Hüseyin Baykara Sohbetleri” olarak ise sekizinci cildin 60. sayfasında yer almaktadır.

“Hâsıl-ı kelâm bâlâda zikr olunan on iki çengi kollan, var kuvvetlerin bâzûya getirtip birbirlerinin kollarına tağallübengûnâ-gûn arz-ı mahâretler ederek cümle dilberleri zer-ender-zerdûza gark olup gûnâ-gûn rakslar ve şakalar ile her bir kol birer san'at icra ederek Hüseyin Baykara fasılları edüp alay köşkü, dibinden cümle ubûr ederler.¹³”

Mekan Esaslı Anlatıcı Ortamları

Mekan esaslı anlatıcı ortamları olarak Malatya Mesiregahı, Kâğızhâne Nehrinin Sâhili, Tahtakale Pazarındaki Kahvehaneler gibi ortamlar söz konusu edilir.

Malatya Mesiregahı

“Ve her köşe-i mesîregâhda gûnâ-gûn sohbetler olup kimi mübâhase-i ilm ve kimi ebyât-ı eş'âr ve kimi meddâhân-ı kıssahân, kimi mukallidân-ı mudhikân ve kimi sâz u kimi söz ile taraf taraf Hüseyin Baykara fasılları ederler. El-hâsıl medhinde lisân kâsırdır.¹⁴”

Kâğızhâne Nehrinin Sâhili

“Kâğızhâne nehrinin sâhilinde dıraht -ı çınar sâyesinde meks edüp gece ve gündüz sohbet-i hâssa başlayup gûyâ her şeb [u] rûz Hüseyin-i Baykara zevki ederdik. Mâh-ı Recebü'l-müreccebin guresinden tâ şehri-i Ramazânü'l-ratibârekin hilâli nümâyân olunca kâmil iki ay bu sahrâ-yı çemenzâr [u] lâlezâr-ı Kâğızhâne'de eyle îş u îşretler olmuşdur kim diller ile ta'bîr ü kalemler ile tahrîr olunmaz. İslâmbol'un cem'i a' yân [u] eşrafları ve mîrâsyedi hoppa çelebileri bu Kâğızhâne fezasında üç bin mikdârı münakkaş hayme vü hargâhlar ve çerger ü sahabe ve nâmûsiyyeler ile vâdî-i hâmûnu zeyn edüp her şeb cümle hayemâtları niçe kerre yüz bin kanâdiller ile ve şem'-i asel ve şem-i rîch ve meşâ'il ü fânûs-ı me'nûs-ı ahterân ile çerâgân ederlerdi. Ve her serâperde-i a'yânda her şeb hânende ü sâzende ü mutribân ve Ahmed kolu ve Cevâhir kolu ve Nazlı kolu ve Garibânî kolu ve Akîde kolu ve Zümrüd kolu ve Postâlcı kolu ve Potakoğlu kolu ve Haşota kolu ve Semmûrkaş kolu nâmân kol kol mezkûr çengiler çeng u rebâb ve santur ve tanbûr ve ud ve çertây ve kânûnları üzre her şeb gânâgûn fasl-ı Fâryâbî edüp tâ sabâha dek bir hây hu olurdu kim gûyâ Deccâl hurûc etmişdir.¹⁵”

¹³ Çelebi, age., s. 1/348.

¹⁴ Çelebi, age., s. 4/18.

¹⁵ Çelebi, age., s. 3/275.

Tahtakale Pazarındaki Kahvehaneler

“Ve bu bâzâr-ı Tahtakala meydânında fevkânî ve tahtânî hevâdar ve müferrih kâhvehâneler var kim her birinden fiskıyye ve havz [u] şâzrevânlar ile müzeyyen kahâvîlerdir. Cem’î a’yân-ı vilâyetin ve cümle erbâb-ı ma’ârifin birbirleri ile müşerref olacak cây-ı sūrûrandır kim her birinde dörder mahâfil binâ olunmuşdur. Birinde hânende ve sâzendegân, birinde rakkâsân-ı cüvanân ve birinde kıssahân-ı meddâhân, birinde şâ’irân-ı gazelhan ile meralû bir mecma‘u’l-irfân kahvelerdir.¹⁶”

Seyahatnamede Yer Alan Sözel Kültürel İcracıları/Anlatıcıları

“Sözlü gelenekte yer alan tamamen söz ile kısmen söz ile ve tamamen sözsüz yaratılan, ama sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolaşan veya nesilden nesile geçen tüm unsurları, yapı muhteva, biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun sözlü kültür unsurlarıdır.”¹⁷ Bu açıdan bu unsurların icracılarında büyük önem arz etmektedir. Seyahatname de sözlü kültür unsurları açısından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Bunun yanı sıra sözlü kültür icracıları açısından da geniş bilgiler barındırmaktadır. Çalışmamıza konu olan bu icracılar özelliklerine göre tasnif edilmiş ve çalışmamızda yer verilmiştir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde tespit edilen geleneksel anlatıcı tipleri olarak Aşık-Ozan, Ayyar, Çöğürçü, Falcı, Gölge oyuncusu-Karagözcü-Hayali, Halk Şairi, Hazırcevap, Hikayeci, Kalem şairi, Kasideci, Kuklabâz-Kuklacı, Masalçı, Meddah-Kassas-Kıssahan, Mudhik, Mukallit, Oyuncu, Pehlivan, Rüya tabircisi, Saz şairi, Sergüzeşt Sahibi, Söz Ehli, Şair, Şakacı, Şakrak, gibi isimleri anabiliriz.

Ayrıca Evliya Çelebi’nin bizzat kendisi de kültürel bir anlatıcı olarak seyahatnamede karışımıza çıkmaktadır. Evliya bir olayı Paşa’ya taklit ile anlatıyor. “Bu sergüzeşti hakire ve bizim’ Melek Ahmed Paşa efendimize alâ tarîkı’t-taklîd sergüzeşt [ü] serencâmın nakl etdükte âdem gülmeden vâlih olur.¹⁸”

Seyahatname’de yer alan anlatıcıların başlıca özellikleri olarak ise; hikaye anlatma, şiir okuma, taklit yapma-taklitle anlatma, şaka-espri yapma, gösteri yapma, enstrüman çalma, farklı kıyafetler giyme, eğlendirme-öğretme-irşat temel işlevleri yerine getirme, yaptıklarına gülmeme gibi hususları sayabiliriz.

Geleneksel anlatıcılar çeşitli vasıflara sahiptir. Bununla beraber bütün vasıflar her anlatıcıda bulunmaz. Anlatıcı özelliklerinin fazlaca bulunduğu anlatıcıların daha nitelikli anlatıcılar olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu özellikler şu şekilde ifade edilebilir.

Hikaye anlatma ki burada hikaye esaslı her türlü anlatma söz konusudur.

Şiir okuma; bunlar çokça hikayenin şiirleri durumundadır. Bu şiirler bazen hiciv niteliğindedir.

¹⁶ Çelebi, age., s. 9/43.

¹⁷ Dursun Yıldırım, Sözlü Kültür ve Folklor Kavramları Üzerine Düşünceler, Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları, Ankara 1998, s.39.

¹⁸ Çelebi, age., s. 4/77.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Sözel Kültür İcracıları/Anlatıcıları / İrfan KURUCU

Taklit Yapma-Taklitte Anlatma; Anlatıcıların hayvan taklidi, seyir taklidi, şakalı taklit yaptıkları görülür. Kara Mehmed gibi.

“Karadeniz Boğazı’nda Büyükdere’de sâkin başka bir güne hâl sâhibi pehlivândır. Benî âdem taklîd etmeğe me’ûr değildir, illâ Cenâb-ı izzet edîm-i arzda ne kadar mahlûk [u] haşerât halk etdiyse kediyle köpeğin, kediyle sıçanın, gelincik ile sıçanın birbirleriyle evzâ’ [u] etvârların ve kec-nigâhların ve sît [ü] sadâların kaçan taklîd etse Sübhâne'l-Hallâk ve bir mahalle köpeği bir mahalle köpeğiyle ceng etse ve horos horos ile at at ile deve erba’inde kükreyüp deve ile el-hâsıl her mahlûk hasm-ı kavisiyle nice mu’âmele ve nice ceng ederler ve nice kişnerler ve horos ve kaz ve turna ve gurâb ve ördek ve karatavuk ve sarıasma ve serçe ve bülbül ve gayrı güne tâ’irlerin savt-ı hazinleriyle sadâ verdikde kerrâtile yanına bülbül ve karatavuk gelüp hasmâne ötüşmüşlerdir. Bir garîb ü acîb musallî âdemdir.¹⁹”

Şaka-Espri Yapma; Anlatıcılar hazırcevap-nükteşinas kişilerdir. Yer yer espri ve şaka yaparlar.

Gösteri yapma; Parmağını kesip kan akıtma ve istediğinde durdurma vb. “Mukallit Surna Ahmed Celebi²⁰”

Enstrüman çalma; Mukallit Cöğürce Sarı Celep’in çöğür ustası oluşu gibi. “Sarı Celep²¹”

Farklı kıyafetler giyme; Yıldırım Beyazıd’ın bilginlerin hepsini öldüreceği sırada, Kör Hasan’ın papaz kılığına girmesi örneğindeki gibi.²²

Yaptıklarına kendisi gülmeme; Mukallit Simitcioğlu gibi. “A’yândan bir muhteşem mukallid idi. Bir fasıl eyleseniz demeğe âdem hicâb ederdi, ammâ kendi karihasından etek dermiyân edüp bir taklîd etdikde âdem hayrân kalırdı ve aslâ kendi gülmek ihtimâli yok idi.²³”

Eğlendirme, öğretme ve irşad etme gibi temel işlevleri yerine getirme; Bütün bunlarla eğlendirme, öğretme ve irşad etme gibi temel işlevleri yerine getirirler.

Gölge oyuncularını

“Karagöz, bir beyaz perdenin arkasına konulan ışık ve bu ışığın çnünden geçirilerek perdeye aksettirilen şekillerle oynanır. 17.yüzyılda kesin şeklini alan Karagöz, gelişme göstermiş en sevilen, tutlan gösteri olmuştur.”²⁴

Tek aktörden (oyuncu-oyuncu) ibarettir. Işığın perdeye yansıttığı figürlerle temsili-sembolik bir oyun gerçekleştirir. Seyahatname’de bu oyunculardan

¹⁹ Çelebi, age., s. 1/353.

²⁰ Çelebi, age., s. 1/352.

²¹ Çelebi, age., s. 1/121.

²² Çelebi, age., s. 1/351.

²³ Çelebi, age., s. 1/352.

²⁴ Erman Artun, Türk Halk Edebiyatına Giriş, Karahan Kitabevi, Adana 2011, s.46.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Sözel Kültür İcracıları/Anlatıcıları / İrfan KURUCU

genellikle “hayali”, “şebbaz”, “hayâl-ı zılcıyân” ve “pehlivan-ı hayâl-ı zıl-ı tasvirciyan” olarak söz edilir.

Hayâl-ı Zılcıyân: Gölge oyuncusu (Karagözcü). “el-Faslu'l-hâdî ve erba'în Esnâf-ı bâzbâzân [u] cânbâzân [u] pehlivânân” başlığı altında anlatılmaktadır.²⁵

Pehlivan-ı Hayâl-ı Zıl-ı Tasvirciyan: Gölge Oyuncusu (Genel). “Tasvirlerle Karagöz oynatan kimse.”²⁶

Şebbâz-Serşebbaz: Gölge oyunu tasvirlerini oynatan usta. (TDK, Büyük Türkçe Sözlük). “el-Faslu'l-hâdî ve erba'în Esnâf-ı bâzbâzân [u] cânbâzân [u] pehlivânân²⁷” başlığı altında anlatılmaktadır.

Seyahatname’de geçen Karagözcüler şunlardır:

Kandillioğlu

“Şebbâz u hayâlbâz Kandillioğlu ve Diyarbekirli Yahyâ şakirdi Hânende Veys Çelebi, pâkîze eş'ârı vardır.”²⁸

Kör Hasanzâde Mehemed Çelebi

“Evvelâ cümleye ser-çeşme Sultân Ahmed Hân meclisiyle şeref-yâb olup hatt-ı şerîf ile nüdemâlara ve kıssahânâna ve mukallidin ü cân-bahşa ser-çeşme olan hayâl-i zılcı Kör Hasanzâde Mehemed Çelebi, dedeleri dahi Yıldırım Hân asrında Kör Hasan nâmıyla yâd olur bir rind-i cihân, musâhib-i Yıldırım Hân imiş.”²⁹

“Ammâ mezkûr Kör Hasanoğlu Hacivad'ı, Karagöz'ü ahsamdan tûl-ı leyî [211b] tâ sabâha dek on beşsâ'at iki tasvîri oynadup gûnâgûn muhassâ taklîdler edüp bir etdiği şakayı ol gece bir dahi etmek ihtimâli yok idi. Tâ bu mertebe Ebü'l-me'âlî mertebesinde ebü'l-keîâm idi.”³⁰

“Anı dinleyen cihandan ibret alırdı. Kırk yedi yıl bu hakîr niçe binpehlivan gördüm ammâ böyle bir nüktedân ü zarîf herif mukallid görmedim.”³¹

Meddahlar

“Meddah, tek sanatçının rol aldığı bir tiyatro türüdür. Bu türün esası anlatma (tahkiye) ya dayanır. Meddah adı verilen kişi anlatıldığı olaya kahramanlarına göre taklitler, jest ve mimikler yapar. Konular büyük şehrin günlük hayatının yanı sıra masal ve halk hikâyeleri de olabilir.”³²

²⁵ Çelebi, age., s. 1/338.

²⁶ Özdemir Nutku, IV. Mehmet'in Edime Şenliği, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s.100

²⁷ Çelebi, age., s. 1/338.

²⁸ Çelebi, age., s. 2/109.

²⁹ Çelebi, age., s. 1/350.

³⁰ Çelebi, age., s. 1/351.

³¹ Çelebi, age., s. 1/352.

³² Artun, age., s.47.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Sözel Kültür İcracıları/Anlatıcıları / İrfan KURUCU

Seyahatname’de anlatılan kimi yerlerin meddah-kıssahanları ile ilgili bilgi verilir:

Evsâf-ı meddâhân-ı sultân ve vüzerâ ve a’yân:

“Neferât 80, bu tâ’ife tahtırevanlar üzre ellerinde çevgânları, bellerinde mecmû’alar ile fesâhat [u] belâgat üzre ki kıssahânlık ederek ubûr ederler. Pîrleri Suheyb-i Rûmî’dir kim Hazret-i Risâlet’in meddahıdır. Bunlar zamân-ı cehâletde Anternâme okurlardı. Hazret bunlara "Ammim Hazret-i Hamza-i bâ-safânın gazavâtın okusan ümmetimi cenge terğîb ederdin" buyurdularında ibtidâ Hamzanâme’yi bunlar te’lif etdiler. Ba’dehü Ebü’l-me’âlî {hicret-i nebeviyye'nin} sene 261 târihinde âb-ı tâb verüp altmış cild etdi. Hâlâ mezkûr altmış çildi meddâhân-ı Rûm fihris edüp üç yüz altmış altı cild Hamzanâme olmuşdur. Ammâ, Suheyb-i Rûmî, Hazret huzûrunda Mekke ve Uhud ve Bedr-i Huneyn gazâların kırâ’at etdikce Hazret ferah kesb edüp Suheyb’e ihşânlar edüp hakkında hadîs buyurdu: (Firdevsü'l-Ahbâr’dan "Peygamber efendimizin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Kıyâmet günü havzımdan önce Suheyb-i Rûmî içecektir." Ya’nî "Kıyâmet gününde evvel Havz-ı Kevserden Suheybü'r-Rûmî içer", demişlerdir. Yüz on yaşında vefât edüp kabri Sivas şehrinin cânib-i şarkisinde bir yalçın kaya üzre bir âsitârie-i azîmi içinde medfûndur. Hazret huzûrunda kemerin Hazret-i Alî bağlamışdır. Meddâhlârin ve ahilerin silsilesi ana muntehidir.³³”

Her kahvede gazelhân ve meddâhânlar var:

“Kayağan bâzârında Yemiş bâzârcıları çârsûsu dahi dükkânları gûnâ-gûn meyve dallarıyla zeyn olmuşdur. Ve harîr çarhcıları dahi başka bir sûkdur. Cümle yetmiş beş kahve-i mecma’u'l-irfân-î kân-ı zurefâsı var kim her biri biner âdem alır. Cümle mutribân ve hânendegân ve rakkâsan-ı mahbûbân anlardadır kim yevmiyye üç kerre Hüseyin-i Ba[y]kara fasılları ederler ve her kahvede gazelhân ve meddâhânlar var kim gazelhânları gûyâ Şâ’ir Hassan’dır, meddâhları gûyâ Ebü’l-Me’âl’dir. Ser-çeşme-i meddâhân Kurbânî Alisi Hamza nâmında yeğâne-i asr idi. Ve meddâh Şerîf Çelebî Şâhnâme-i Firdevs[i]-i Tûsî’de gûyâ Firdevsî kendi idi kim firdevs melekleri gibi pençe-i âfitâb kıssasına oturup hayrân kalırlardı, teshîr sâhibi çelebi idi. Ve Kıssahân Hor-çene Mahmûd ve Kara Fîruz ve Tireli Alî Beğ, Ebü’l-Müslim-i Teberdâr okumada gûyâ sâhib-i Siger-i Veysi’dir./Cümle kahvehâneleri hezârfen üstâd-ı kâmiller mâl-â-mâl-i kakhâvilerdir. Cümleden Ulu Câmi dibinde Emîr kahvesi münakkaş ve müzeyyen ve kân-ı a’yân ve malıbûb-ı cihân rakkâsları var kim her biri bî-bedel mümtaz [u] müstesnalardır. Bu kahve Ulu Câmi’ kurbunda olmagla bâng-ı Muhammedî "Hayya ale's-salâ" dedikde kahvede bir cân kalmayup câmi’e giderler. Gâyet musallî Bursa halkıdır. Ve Şerefyâr kahvesi ve Serdâr kahvesi, ve Cin Mü’ezzin kahvesi vel-hâsıl cümle kahveler birer mekteb-i irfândır. İslâmbol kahvehâneleri, Murâd Hân-ı Râbî’de kadaga-i şâhî ile men’ olaldan berü Bursa kahveleri iştihâr bulup tiryâkîlerinin yüzleri gülmüşdür. Ve meşhûr-ı âfâk olan doksan yedi yerde bozahâneleri var kim bir diyâra mahsûs değildir. Pâk kâşîli ve münakkaş tavanlı ve kârgîr soffalı biner âdem alır bozahâne ve buzhâneler vardır kim temmûzda zîr-i zemînler içre bozaların buzlar üstüne koyup bozaları göğreyüp

³³ Çelebi, age., s. 1/259.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Sözel Kültür İcracıları/Anlatıcıları / İrfan KURUCU

bozarup sovk olur, cüllâb-misâl pâk bozası olur. Cümle a'yân-ı kibârı bozahâneye girmek ayb değildir. Zirâ kahvehâneler gibi bunlarda dahi hânende ve sâzendeler vardır. Ve mahbûb boza sâkîleri var kim her biri birer pençe-i âfitâb meh-pânlardır. Bellerinde Bursa'nun kırk kalem münakkaş peştemâlları ve pâk libâslarıyla refât eder, elindeki ayağına âşıklar ayak bağlayup bozaya bozulup bozadır derd-i seri olur. Ve niçe yüz yerde bu güne cilvegâh yerleri' vardır, amma biz ihtisar etdik.^{34,}

Serakeys-i Kureysi oğlu Mamşuh Kabilesi /Arabistan-Kureys:

“Ve garâ'ib kıssahanları vardır. Pâk silâhın kuşanıp eline on, on beş kadar incecik, çâr-köşe tahtacıklar birbirlerine bağlı şeyleri elinde dutup ölen âdemin mehâbet salâbet şecâ'ati ve kâr u kisbin medh etdikçe elindeki tahtacıkları söz başlarında çaşırdadup ve şakırdadup tahtacıkları ötdürür. Elbette her söz başında ol tahtaları çıkıt çıkır ötdürülür. Bir temâşâ kıssahandır kim gûnâ-gün eşkâllere girüp mürdenin başı ucunda halkı güldürür, garîb ü acîb seyrdir.^{35,}

Seyahatname birçok meddahtan söz edilir.

Monla Dilâver: “Gördüm ki Hân biheri başında serîr üzre câme-hâbında yatmış. Kıssahân Monla Dilâver kıssa-dırâzlık eder iken hâb-ı dırâz edüp Ashâb-ı Kehf hâbında makam-ı Rehâvide nefir-i hâblar çalup yine yüklük dolabı dibinde yatmış.^{36,}

Abdal Han: “Ve meddâhlıkda Suheyb-i Rûmî idi.^{37,}

Emir Çelebi: “Ba'zısı cân u başı ile şinâverlik ederek bizim sandalımız üzre gelirken Kıssahân Emîr Çelebi gelüp anı kolundan yapışup sandala alınca dahi gayrılar birer takrîb ile bizim sandala geliyorlar.^{38,}

Hor-çene Mahmûd³⁹

Kara Fîruz⁴⁰

Kassab Kurd: “Bunlar meşhûr-ı âfâk, bî-bedel-i pur-marifetlerdir ve cemî erbâb-ı ma'ârifin eğlencesi meddâh-ı Hazret-i Hamza-i bâ-safâ, Kassab Kurd...^{41,}

Kurbânî Alîsi Hamza: “Ser-çeşme-i meddâhân Kurbânî Alîsi Hamza nâmında yeğâne-i asr idi.^{42,}

³⁴ Çelebi, age., s. 2/18-19.

³⁵ Çelebi, age., s. 7/286.

³⁶ Çelebi, age., s. 5/20.

³⁷ Çelebi, age., s. 4/75.

³⁸ Çelebi, age., s. 2/71.

³⁹ Çelebi, age., s. 2/18-19.

⁴⁰ Çelebi, age., s. 2/18-19.

⁴¹ Çelebi, age., s. 2/109.

⁴² Çelebi, age., s. 2/18-19.

Süheyb Bin Rumi

“Menâkıb-ı Süheyb: Bir gün bu Abdülvahhâb, Hazret'e eydür, "Yâ Resûl! Bu gece vâkı'ında mübarek dest-i şerifinizle yedi kerre {benim ağzıma} beyâz daru doldurdunuz" der. Hazret-i Habîb buyurdular kim "Yâ Süheyb! Müjde sana kim cihân-ârâ ulemâ-yı mütebahhirînden müfessir ve muhaddis ve musannif olup Ebü'l-Me'âl olursun" buyurdular. Andan sonra bu Süheyb-i Rûmî lâ- nazîr ulemâ olup tâ Hazret-i îmâm-ı A'zam ve Hümâm-ı Akdem'e gelince mu'ammer olup İmâm-ı Hitmâm ile mübâhase-i ilm edüp îmâm bunlardan şerâ'it-i vuzû' ve guslü ve tertîb-i rükû' [u] sücûdu sünnet-i Resûlullâh üzre bunlardan ahz eylemiştir ve Hazret asrında bu Süheyb [78b] eyle şâ'ir u mâhir ü meddâh-ı Resûl ve meddâh-ı gazavât-ı Hazret-i Hamza oldu kim gûyâ Ebü'l-Me'âl-i Kayseri oldu. Zamânında anınla mübâhase-i ilm ve imtihân-ı fenu-i şî'ir etmeğe İmrü'l-Kays ve Hassân ve Ra- dûy-i Belhî kâdir değiller idi. {Ve Hazret-i Resûl huzûrunda ve cümle ashâb-ı güzîn beyninde kıssahânlık edüp cümle meddâhların silsilesi ana çıkar}. Ashâb-ı güzîn ta'accüb edüp vâkıasında Hazret-i Resûl Süheyb'ün ağzına darı doldurduğu rû'yâsı te'sîridir derlerdi.⁴³”

Şerîf Çelebî: “Şâhnâme-i Firdevs[i]-i Tûs'de gûyâ Firdevsî kendi idi kim firdevs melekleri gibi pençe-i âfitâb kıssasına oturup hayrân kalırlardı, teshîr sâhibi çelebi idi.⁴⁴”

Tireli Alî Beğ⁴⁵

Taklitçi-Mukallit-Şehbaz

Taklide dayalı oyunları ve çeşitli hikayeleri taklit yoluyla icra eden, durumlar-olaylar karşısında taklit yoluyla olaya dahil olan icacıdır. Seyahatnamede de oldukça fazla mukallitten bahsedilir.

Seyahatname'de taklitçi “mukallit, mezmûm mukallid, mukallidân-ı kaşmerân, şehbaz” gibi adlarla anılır.

“İstanbul'a ilgili olanları “Âsitâne-i İslâmbol'da meşhûr-ı âfâk olan nüdemâ-yı mukallidinin pesendide mudhikân âlüftegânlarından Murâd Hân Gâzî gibi rind-i cihân bir pâdişâh -ı Cem-cehâbın huzûrunda taklîd edüp habt [u] halt-ı kelâm etmeden âb-ı rûyıyla suhan-perdâzlık eden pehlivan mukallidleri beyân eder.” başlığı altında anlatılmaktadır.⁴⁶”

Seyahatname'de adı anılan Taklitçi-Mukallit-Şehbazlar şunlardır:

⁴³ Çelebi, age., s. 3/128-129.

⁴⁴ Çelebi, age., s. 2/18-19.

⁴⁵ Çelebi, age., s. 2/18-19.

⁴⁶ Çelebi, age., s. 1/350.

Akbaba

“Dergâh-ı âlî yeniçerilerinin zağarcılar odasından bir mîr-i kelâm, hâzır-cevâb, nükteşinâs pehlivân idi. Bağdâd'a giderken Murâd Hân'ın huzûrunda nüdemâlık etmişdir.⁴⁷”

Arnavud Kâsım

“Baba Nâzlı Oğlu Arnavud Kâsım taklidinde mukallid-i sâhib-i kelâm mashara idi.⁴⁸”

Baba Nâzlı

“Baba Nâzlı keşfîbân oyununda şeytân-ı cihândır.⁴⁹”

Cilve Çavuş

“Vezîr Kara Murâd Paşa'nın alay çavuşu (idi) ve dânesi ellîşer dirhem otuz üç dâneli tesbîhi ve bir büyük çakısı ve bir musanna çevgânlıhanedan sâhibi baba-yı âlem idi. Hertaklîdemahâreti var idi.⁵⁰”

Çakman Celep, Çufut Hasan, Kôr Hasan, Muslî Çelebi, Sarı Çeleb

Sultan Murad Han Zamanı mukallitlerindedir. “Ve isneyn gecesi cem’i bâzbâzânlardan veled-i zinânın yetmiş çilelerinden ibtidâ şer-şabbâzân Kôr Hasanoglu ve dâmâdı Muslî Çelebi ve Mukallid Çufut Hasan ve Akbaba ve Sarı Çeleb ve Çakman Celeb ve Simidcizâde ve çengilerden Pıtıkoğlu ve Parpulkolu, ve Osmân kolu ve Nâzlı kolu ve Ahmed kolu ye şehir oğlanları kolları cem olup tâsâbâha dek Hüseyin Baykara meclisleri olur.⁵¹”

Çerkez Şâh, Edirneli Ahmed, Mahmûd Şâh, Nâzlı Yûsuf, Süglün Şâh (İstanbul)

“Ve bir bâğçe ve bâğçevân Gürce taklidi te’lif etdiler kim acâyibdir.⁵²”

Çıkrıkczâde Süleymân Çelebi

“Kaşmer-i rind-i cihân idi. Bir dervîş, bir bakkaldan sehel bal isteyüp bakkâl vermeyüp dervîş bakkâlin balımla bir efsûn edüp bakkaldan bir câriye bal alup câriye ve efendisi ve kadınısı baldan yeyüp edepde yellenüp âbdest boza boza kadıya varup kadı ve muhzır başı ve nâ’ib dahi baldan yeyüp anlar dahicart cart def-i rih ederek muhzır ile bakkâli ihzâr-ı şer' edüp bakkâl, "Hayır bir latif bal verdim" deyüp baldan bir parmak yiyince bakkâl kadının yüzüne karşı edebde part partkavarazânlık edüp on bir kişi mahkeme içre zartazenlik eylediklerin bu

⁴⁷ Çelebi, age., s. 1/352.

⁴⁸ Çelebi, age., s. 1/348.

⁴⁹ Çelebi, age., s. 1/348.

⁵⁰ Çelebi, age., s. 1/352.

⁵¹ Çelebi, age., s. 1/121.

⁵² Çelebi, age., s. 1/348.

Çıkrıkçızâde Süleymân taklîd etdikde âdemin gülmeden hayâtı gidüp memât kıyıları nümâyân olurdu. Şâ'ir taklîdleri dahi ana göre idi.⁵³

Heccam

“Heccam (Hazreti Mûsâ asrında) Andan Hazreti Mûsâ asrında Heccâm nâm bir mukallid, Firavun meclisinde Hazret-i Mûsâ'yı taklîd edüp etimle Fir'avnîler şâd olup Hazret-ı Mûsâ gazab-âlûd olurdu. Âhir bir gün Hazret-i Mûsâ, Cenâb-ı Bârî ile bin bir kelîmât ederken, "Yâ Rabbî Fir'avn meclisinde Heccâm beni taklîd etdüğinden pek müte'ellim oldum, anı kahr eyle" dedi. Hak Celle ve Alâ eydir: "Habîb-i Kelîmim Fir'avn'a taklîd etmez, sana taklîd edüp kılınır. Cümle evzâ' [ü] etvân mâkbûlümdür, sana taklîd edüp ö[y]kündüğüçün mükallid-i sahîhdür, ana cennetim nasîb etmişim" buyururlar, niçe kütüblerde musarrahdır İmdi, mukallidîn kadîm olduğundan ulemâ-yı kudemâ-yı muteahhirîn fetâvâ kütüblerinde "Mukallidîn îmânı sahîhdür" demişler. .Ammâ (mukallidden murâd, bir âdem ümmî olup tâ'at [u] ibâdât edüp ehl-i sünnet ve'l-cemâ'ate taklîd ede, anın îmânı sahîlidir demişler sahha) bu kelâma mağrur olup kefer ve fecere, ve sâ'ir dalâlet-âyîn zümresine taklîd etmeyüp kefer zıyyinde gezmek gerekir kim anın haklarında Men teşebbehe kavmen fe hüve minhüm demişlerdir.⁵⁴

İmrü'l Kays

“Ba'dehu bu fenn-i taklîd ve fenn-i hicv, füsahâ [ve] bülegâ-yı Benî Kureys kabilesi içine, düşüp İmrü'l-kays heccâv idi, bî-dîn gitti.⁵⁵

Kahvecizade

“Şehir oğlanı idi. Çevri Çelebi'nin on iki lisân üzre Şeyhzâde hicvin okumada ferîd-i âsridi.⁵⁶

Kara Mehmed

“Karadeniz Boğazı'nda Büyükdere'desâkinbaşka bir günehâl sâhibi pehlivândır. Benî âdem taklîd etmeğe me'mûr değildir, illâ Cenâb-ı izzet edîm-i arzda ne kadar mahlûk [u] haşerât'halk etdiyse kediyle köpeğin, kediyle sıçanın, gelincik ile sıçanın birbirleriyle evzâ' [u] etvârların ve kec-nigâhların ve sît [ü] sadâların kaçan taklîd etse Sübhâne'l-Hallâk ve bir mahalle köpeği bir mahalle köpeğiyle ceng etse ve horos horos ile at at ile deve erba'inde kükreyüp deve ile el-hâsıl her mahlûkhasm-ı kavisiyle nice mu'âmele ve nice ceng ederler ve nice kişnerler ve horos ve kaz ve turna ve gurâb ve ördek ve karatavuk ve sarıasma ve serçe ve bülbül ve gayrı güne tâ'irlerin savt-ı hazinleriyle sadâ verdikde kerrâtile yanına bülbül ve karatavuk gelüp hasmâne ötüşmüşlerdir. Bir garîb ü acîb musallî âdemdir.⁵⁷

⁵³ Çelebi, age., s. 1/352.

⁵⁴ Çelebi, age., s. 1/349.

⁵⁵ Çelebi, age., s. 1/349.

⁵⁶ Çelebi, age., s. 1/352.

⁵⁷ Çelebi, age., s. 1/353.

Laskari (İstanbul) “Pehlivân Laskari derler bir tâze veled-i cevâhirkâr dilberdir, çağanabâzlıkda ve pîşekârlıkda ve'lhâsıl her lü'bedebâzlıkdaâb [ü] tâb veren bu cevâhircidir ve hûb-âvâz üstâd -ı kâni hânende ve mukallidir.” (1/s: 348).

Muhammed Busırî

“Muhammed Busırî dahi heccâv idi ve anadan doğma a'mâ idi. Ebu Leheb ve Ebû Cehil ve niçe yüz kibâr-ı Kureyş sohbet edüp Hazret-i Risâlet'i meclislerine da'vet edüp Bûsırî'ye tenbîh etdiler kim, "Muhammed Yetimî gelince bir hicve âğâze eyle kim Muhammed müte'ellim ola" dediler. Bûsırî dahi hicv-i Nebî etmeğe âmâde oldu. Hazret dahi da'vete icâbet deyü elbette ne cemiyet olsa teşrîf buyururlardı. Hemân sa'âdetle dâhil-i meclis olunca "Es-selâmu aleynâ" deyüp bir köşede karâr edüp esnâ-yı kelâmıda, "Yâ Bûsırî bir şeycûgez terennüm eyleye" dediler. Hemân Bûsırî E'üzii billâhi mine's-şeytânî'r racım Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm deyüp kasîde-i (—) (—) bed' edüp Hazret-i Risâlet-penâh'ı (—) beyt ile bir medh etdi kim hâlâ bir mısra manazîre denmeyüp her lügati Kâmûs-ı Ahlerî ve Şem'î Lügatim, muhtâc bir kasîde-i bî-nazîrdir. Bu kasîde sohbetinde olan münkirin ü müşrikînler Bûsırî'ye ta'n-âmîz sözler söyleyüp, "Ya biz sana ne dedik, sen ne işledin" dediler. Bûsırî eyitdi: "Vallahi siz Muhammed'i hicv eyle dediniz, ammâ kibel-i Hak'dan derûnuma ilhâm-ı Rabbânîyle bir vecd hâsıl olup medh-i Nebî etdim. Ve sallı ala cemvi'l-enbiyâi ve'l-mürselîn ve'l-hamdu lillâhi Rabbi'l-âlemîn" deyüp iki ellerin yüzüne sürünce hemân bi-emrillâh Bûsırînin iki gözleri açılıp Hazret-i Risâlet'in huzûruna varup "Lâ ilâhe illallâh, Muhammedün Resûlullâh" deyüp îslâm ile müşerref oldukda. Selmân-ı Pâk belin bağlayup şu'arâların kasâyid-perdâzlarına pîr olup ol sohbetde münkirinden yetmiş üç kişi îslâm ile müşerref oldular. Ba'dehu Muhammed Bûsırî yetmiş yaşına intikâl edüp {Mısır'da} İmâm eş-Şâfi'î kurbünde bir harâbede medfûndur.^{58,}

Salih Çelebi

“Mukallid Şengül Çelebi'nin zâdesidir. Babasından ve ammisinden ziyâde hânende ve mukallid mahbûb-ı hâs ve beyâz ablak ve sublak çelebidir.⁵⁹”

Simidcizâde-Simitcioğlu

“A'yândan bir muhteşem mukallid idi. Bir fasıl eyleseniz demeye âdem hicâb ederdi, ammâ kendi karihasından etekdermiyân edüp bir taklîd etdikde âdem hayrân kalırdı ve aslâ kendi gülmek ihtimâli yok idi.^{60,}”

Surna Ahmed Çelebi

“Mezkûr Şengül Çelebi'nin bürâderidir; Ammâ bu dahi ferîd-i asr mukallidir, her taklîdde pür-mahâretidir. Kendi tiryâkiolmağile kaçan tiryâki taklîdi etse adem (dem) beste olup hayrân olur. Tiryâkîtütün doğrarken, elin bıçağile kesup bir san'at ile parmağından ol kadar kan akıdırdı kim âhir akıl dâiresinden çıkup bî-

⁵⁸ Çelebi, age., s. 1/349-350.

⁵⁹ Çelebi, age., s. 1/353.

⁶⁰ Çelebi, age., s. 1/352.

hûş sehel yatup kalkdıkda yine parmağından kan alâ-mele'i'n-nâs cereyân etmededir. Andan "Şimdi: bir vâkı'âmda gördüm, senin bu kanın dinmek ihtimâli yokdur illâ bir dilber oğlan katıma, yapışup alınına süre deyü şimdi vâki'âmda' gördüdüm" deyü birtâze cüvâne parmağından akan kanıyla Sûrnâ'nın alınına bir elifçekerdi, derhâl kan dinerdi; Bu esrâra bir pehlivân-ı sîmyâyî akıl erişdiremediler. Sûrnâ böyle bir mukalüd pehlivân idi, hakkâ kim pehlivânlıktır.⁶¹

Şebek Çelebi

"Allâhümme âfinâ şebek desen şebek, bir mashara köpek idi kim. âdem gülmeden göbeğinden çatlardı ve gayn takâlîdlerde dahi serf ü'l-keâmidi.⁶²

Şengül Çelebi

"Tarîk-i Mevlevî'de ve kâhî Gülşenîde bir şakrak ve sebük-rûh mukallid idi. Hacivad Çorbacının acemî oğlanlarıyla gece İslâmbol içre kol dolaşdığın taklîd edüp her neferi lehce-i mahsûsalarıyla çorbacıya hitâb edüp çorbacı da anlara itâb edüp ellerindeki, feneribir yoldaşı götürmeden âciz olup ol yoldaş feneri çorbacının atı reşmesine hotas gibi asup giderat dahi fânûs şu'lesinden ürküpat çorbacıyı yere vurup cümle neferleri firâr edüp, [212a] "Bire gelin yoldaşlar, bu karanlıkda at altında kaldım, tîz gelüp beni halâs edün, dörd kişiye bir mankır, dörd kişiye bir mankır ihsân edeyim, varın paylaşup Revân seferine silâh düzüp hâzır olun" dedükde kimse yanma gelmeyüp,"Varun evime, haber edin, ehl [ü] iyâlim beni kurtarsınlar ha" deyüp feryâd [ü] figânile bu Hacivad Çorbacı'yı bu Şengül Çelebi taklîd etdikde âdem gülmeden burnu kanardı. Bir mudhik çân idi ammâ gâyet müselmân idi. Ancak o fende bulunmuş, beyt: Hallâk-ı Ezel âleme kıldıkda tecellî Her kulu birer hâlile kılmış müteselli.⁶³

Şevr

"Ve Hazret'in yine zamânında mukallid Şevr idi ve Hazret'e karâbeti var idi. Gerçi cehâletde idi, ammâ yine Hazret tarafdan olup Benî Kureyş'i ol kadar hiev ü taklîd ederdi kim, Hazret istimâ' edüp mübârek dendânları nümâyân olunca tebessüm ederlerdi. Kavm-i [210b] Kureyş münkirleri dahi kendi takfidlerin istimâ' edüp,"Taklîd-i tahkîkdir yâ Muhammed, bizde bu evzâ'-ı nâhemvâr vardır" deyü evzâlarından ferâgat edüp islâh-ı nefis edüp nemn ü zemm ü gıış havfin dahı çoğu İslâm'a gelüp Ashâb-ı Resûl'den olurlardı. /Âhir-i kâr, mukallid Şevr dahi islâm ile müşerref olup Hazret-i Risâlet-penâh'in nedîm [u] musâhibi ve yâr-ı gâr-ı hem-seferleri idi. Zî-akl ve müdebbir ü mubassır kimesne olmağile Hazret-i Peygamber, Şevr'i müşâvereye dâhil etdüğinden Şevrül'-Habîb derler, Ashâb-ı güzînin güzidesi idi. Ammâ semt-i taklîdden ferâgat etmeyüp münkirini ve sahâbeden bed-evzâ'ları fasl [u] kadh [u] zem ederdi. Ba'zılar eydirdi: "Yâ Şevrül'-Habîb, yeter şimdengerüayıbdır, kadh-ı taklîdi ferâgat eyle, Sahâbe-i kirâmdan oldun ve akrabâ-yı Hazret-i Resûl'sün" derlerdi. Şevrül'-Habîb eydirdi: "Bire, âdemler, Cenâb-ı Allâh

⁶¹ Çelebi, age., s. 1/352.

⁶² Çelebi, age., s. 1/352.

⁶³ Çelebi, age., s. 1/352.

sizin mel'ûnlarınızı bile hicv edüp âyet nâzil olmuşdur kim âye[t]:(Kur'ân, Kalem 11-12; "Ayıb araştıran ve koğuculukta söz gezdiren insanları hayırdan alıkoyan.)buyurmuşdur. Eyi âdemlerinizi medh edüp âyet, nâzil etmişdir âye[t]: (—) (—) (—) buyurmuşdur. Ben kim ben-i âdem olam, sizin bedef âllerinizi görüp nice hicv [ü] taklid etmeyi" deyü cevâb ederdi. Şevrû'l-Habîb'in taklidi havfından çok âdem ahlâk-ı hamîd ile muttasıf olurdu. /Nedîm ü mukallidlerin pîri Şevrû'l-Habîb olmuş olur, merkad-i pür-envân Haleb Kilis'inde, şehrin şimâl tarafında bir kurşunu menzili ba'îd bir kayalı püşte üzre bir tekye-i âlî var, cümle Kilis şehri andan nümâyân bir mecma'ü'l-irfân bir kubbe-i pür-nûr vardır, Hazret-i Şevrû'l-Habîb anda yatr. Ammâ efvâh-ı nâsda Şurahbîl Sultân derler, ammâ galatdır. Hakîr âsitânesinin atebesî ve seng-i mezârî târihleriyle mazbûtumuz olduğu cild-i sânde mastûrdur. Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır.⁶⁴

Üsküli

“Laskari karındaşı olup Ermeni taklîdde sihirdir.⁶⁵”

Vasilođlu

“Çingâne taklidinde bî bedeldir.⁶⁶”

Güldürücü-Komik-Mudhik-Nebtîz-Maskara

Mudhik-Nebtîz-Maskara olarak anılan bu tip güldürücü sözler söyleyen ve hareketler yapan bir sanatçıdır.

İstanbul'la ilgili olanlarına Seyahatname'de “El-Faslu'l-hâmis ve erba'îri Esnâf-ı lu'bedebâzân [u] sâzendegân [u] mudhikân” başlığı altında değinilmektedir.

“Evvelâ şehir-i İslâmbol'da selâtn-i Âl-i Osmân'ın bir sûr-ı hümâyûnu,yâ bir feth-i fütûh-ı şâdimânilerinde ve destûr-ı şâht [209a] günlerinde, ve ayrı a'yân [u] eşrâfin sur-ı hitânlarında iki üç yüz âdem hânendegân ve sâzendegân ve mutribân ve rakkâsân [ve] pişekârân [ve] dâ'irezân [ve] mudhik u mukallidân-ı kaşmerân ve nebtîz rind-i cihân yetmiş tâsdan geçmiş semm-i helâhil-misâl şehir oğlanları bir yere cem' olup mezkûr sûrlarda bir gün bir gece iki gün beş gün oynayup her gecesine sâhib-i-haneden bir kîse gurusş alırlar.⁶⁷”

Seyahatname'de geçen Mudhik-Nebtîz-Maskaralar şunlardır:

İstanbul esnafları anlatılırken;

“Meselâ cemî'i mey hâilelerde ne kadar sazendeler ve mutribân, kaşmerân/mudhikân, ctivân-mergân var ise bozacıbaşı ve hamr emmi akîblerince

⁶⁴ Çelebi, age., s. 1/350.

⁶⁵ Çelebi, age., s. 1/348.

⁶⁶ Çelebi, age., s. 1/348.

⁶⁷ Çelebi, age., s. 1/347.

niçe bin def ü kudüm ve nefir ve balaban ve tanbûriye santûri ile ahşama karîb alayköşkü dibiuden arz-ı mahâret ederek ubûr'etdiler.⁶⁸”

Kuklacı-Kuklabâz-Baş Kuklabâz

“Kuklabaz olarak anılan bu tip kukla denilen bebekleri oynatıp birtakım oyunlar yapan bir sanatçı, Parmaklarla çok güzel hayvan figürleri yansıtan hünerbaz.’dır.⁶⁹”

Seyahatnamede Pehlivan-ı Kuklabaz, Pehlivan-ı baş kuklabaz, Pehlivan-ı şebbâz gibi adlarla anılır.

“İstanbul’la ilgili olarak Pehlivan-ı Kuklabaz-Pehlivan-ı baş kuklabaz ve Pehlivan-ı şebbâz, “El-Faslu'l-hâdi ve erba’in Esnâf-ı bâzbâzân [u] cânbâzân [u] pehlivânân” ve “El-Faslu'l-hâdi ve erba’in Esnâf-ı bâzbâzân [u] cânbâzân [u] pehlivânân” başlıkları altında anlatılmaktadır.⁷⁰”

Seyahatname’de geçen kuklabâzlar şunlardır:

Melek Ahmet Paşa ile Topçular sarayında konaklarken, Kağızhane sahilinde yer alan göstericilerden bahseder;

“Ve her rûz-ı rûşeadе her meydânda hokkabaz ve surâhibâz ve âteşbâz ve zorbâz ve resenbâz ve perendebâz ve kâsebâz ve kumârbâz ve sinibâz ve ayu ve maymun ve keçi ve himâr ve köpekbâz ve kuklabâz ve şebbâz ve gürzbâz ve matrakbâz ve şemşîrbâz ve mührebâz ve tasbâz ve (—) (—) (—) (...) (...)”⁷¹”

Bitlisi anlatırken de kuklabazlardan bahseder;

“Ve cemî’i sûrahbâz u hokkabaz ve âteşbâz u zorbâz ve gürzbâz u şîşebâz ve kadehbâz u kuzebâz ve çemberbâz u kumârbâz ve perendebâz u şebbâz ve kuklabâz u tâsbâz ye resenbâz u maymûnbâz ve ayubâz u himârbâz ve İcelbbâz u keçibâz ve darbbâz u matrakbâz ve (---) (--) (—) (—) (—) şemşîrbâz ve küşteğîrân-ı pehlivân ve'l-hâsil cümle bâz-bâzân bu meydân-ı mahabbetde ârz-ı ma’rifetler edüp hândan ihsân [u] in’âm alırlar.⁷²”

Usturunça’da Dolyan Panayırı’nı anlatırken yine bir takım göstericiler arasında kuklabazları saymakatadır;

“Ve cemfi rûy-i arzda ne kadar lu’bedebâz ve bâzbâzânlar var ise meydânlar ve hayemâtlarda hokkabâz ve surâhibâz ve cânbâz ve kumârbâz ve sûretbâz ve kâsebâz ve gürzbâz ve kûzebâz ve zorbâz ve resenbâz ve şulebâz ve kuklabâz ve şebbâz ve hayâlbâz ve hîlebâz ve perendebâz ve ...”⁷³”

⁶⁸ Çelebi, age., s. 1/357.

⁶⁹ Nutku, age., s.100

⁷⁰ Çelebi, age., s. 1/338.

⁷¹ Çelebi, age., s. 1/275.

⁷² Çelebi, age., s. 4/74.

⁷³ Çelebi, age., s. 8/338.

şeklinde bir çok göstericiyi sıralar ve bunları görmeyenlerin çok şey kaçıracağını belirtir.

Pîşekârân

Pîşekârân olarak anılan bu tip, şenlik ve eğlence ortamlarında takdimci görevi yapmaktadır. İstanbul’la ilgili olarak bir örnek:

“Evvelâ şehri-î İslâmbol’da selâtîn-i Âl-i Osmân’ın bir sûr-ı hümâyûnu, yâ bir feth-i fütûh-ı şâdimâniyelerinde ve destûr-ı şâht [209a] günlerinde, ve ayrı a’yân [u] eşrâfın sur-ı hitânlarında iki üç yüz âdem hânendegân ve sâzendegân ve mutribân ve rakkâsân [ve] pîşekârân [ve] dâ’irezân [ve] mudhik u mukallidân-ı kaşmerân ve nebtîz rind-i cihân yetmiş tâsdan geçmiş semm-i helâhil-misâl şehir oğlanları bir yere cem’ olup mezkûr sûrlarda bir gün bir gece iki gün beş gün oynayup her gecesine sâhib-i-haneden bir kîse gurusu alırlar.⁷⁴”

Pehlivan-Oyuncu-Gösterici

Evliya Çelebi İstanbul’da gördüğü hüner göstericileriyle ilgili uzun bir liste veriyor. Bu listede seyirlik oyunlar olarak adlandırdığımız sadece seyirciyi eğlendirmeyi amaç edinen gösterileri yapanların sıralanışı vardır.

Toplam kırk kişiden oluşup iş yerlerinin Katırhanı olduğunu belirtir. Bu grup içinde mehteranın olmadığını söyler.

Evliya, bu göstericilerin padişahın huzurunda yeteneklerini, gösterişlerini sergilemesini "diller ile tabir olunmaz" diye anlatır.

Pehlivan ifadesi meddah, kuklacı, mudhik vb. sanat ehli için de kullanılmakla beraber daha çok söz hüneri olmayan gösteri ehlini karşılayan bir isimlendirme gibi görünmektedir. Bu itibarla biz de “Pehlivan-ı zûrbâz, Pehlivan-ı kûzebâz, Pehlivan-ı sinibâz, Pehlivan-ı kadehbâz, Pehlivan-ı tasbâz, Pehlivan-ı çanakbâz, Pehlivan-ı külahbâz” gibi adlarla anılan sanat ehlini söz konusu edeceğiz.

Çanakbâz: Çanakla gösteri yapan kimse. Seyahatname’de “El-Faslu’l-hâdî ve erba’în Esnâf-ı bâzbâzân [u] cânbâzân [u] pehlivânân” başlığı altında anlatılmaktadır.⁷⁵”

Kadehbâz: Kadehle gösteri yapan kimse. Seyahatname’de “El-Faslu’l-hâdî ve erba’în Esnâf-ı bâzbâzân [u] cânbâzân [u] pehlivânân” başlığı altında anlatılmaktadır.⁷⁶”

Kûzebâz: Testileri başının üstünde tutarak hüner gösteren oyuncu. (TDK, Büyük Türkçe Sözlük) Seyahatname’de “El-Faslu’l-hâdî ve erba’în Esnâf-ı bâzbâzân [u] cânbâzân [u] pehlivânân” başlığı altında anlatılmaktadır.⁷⁷”

⁷⁴ Çelebi, age., s. 1/347.

⁷⁵ Çelebi, age., s. 1/338.

⁷⁶ Çelebi, age., s. 1/338.

⁷⁷ Çelebi, age., s. 1/338.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Sözel Kültür İcracıları/Anlatıcıları / İrfan KURUCU

Külahbâz: Külahla gösteri yapan kimse. Seyahatname’de “El-Faslu'l-hâdî ve erba‘în Esnâf-ı bâzbâzân [u] cânbâzân [u] pehlivânân” başlığı altında anlatılmaktadır.⁷⁸

Sinibâz: Türk seyirlik oyunlarında sinilerle çeşitli beceriler gösteren oyuncu. (TDK, Büyük Türkçe Sözlük) Seyahatname’de “El-Faslu'l-hâdî ve erba‘în Esnâf-ı bâzbâzân [u] cânbâzân [u] pehlivânân” başlığı altında anlatılmaktadır.⁷⁹

Tasbâz: Türk seyirlik oyunlarında, geniş entarisinin altına sakladığı boş ya da yemek dolu tasları, tencereleri çıkararak gözbağcılık ve el çabukluğu yapan beceri oyuncusu. (TDK, Büyük Türkçe Sözlük). Seyahatname’de “El-Faslu'l-hâdî ve erba‘în Esnâf-ı bâzbâzân [u] cânbâzân [u] pehlivânân” başlığı altında anlatılmaktadır.⁸⁰

Zürbâz: Bileğinin ve pazusunun gücüyle hüner gösteren oyuncu. (TDK, Büyük Türkçe Sözlük) Seyahatname’de “El-Faslu'l-hâdî ve erba‘în Esnâf-ı bâzbâzân [u] cânbâzân [u] pehlivânân” başlığı altında anlatılmaktadır.⁸¹

İstanbul’la ilgili olarak bu bahis “Âsitâne-i İslâmbol’da meşhûr-ı âfâk olan nüdemâ-yı mukallidinin pesendidemudhikân âlüftegânlarından Murâd Hân Gâzî gibi rind-i cihân bir pâdişâh -ı Cem-cehâbın huzûrunda taklîd edüp habt [u] halt-ı kelâm etmeden âb-ı rûyıyla suhan-perdâzlık eden pehlivan mukallidleri beyân eder.” başlığı altında anlatılmaktadır.⁸²

Daha sonra da şu bilgiler verilmektedir:

“Evvelâ şehir-i İslâmbol’da selâtîn-i Âl-i Osmân’ın bir sûr-ı hümâyûnu, yâ bir feth-i fûtûh-ı şâdimâniilerinde ve destûr-ı şâht [209a] günlerinde ve ayrı a‘yân [u] eşrâfin sur-ı hitânlarında iki üç yüz âdem hânendegân ve sâzendegân ve mutribân ve rakkâsân [ve] pîşekârân [ve] dâ’irezân [ve] mudhik u mukallidân-ı kaşmerân ve nebîz rind-i cihân yetmişâsdan geçmiş semm-i helâhil-misâl şehir oğlanları bir yere cem’ olup mezkûr sûrlarda bir gün bir gece iki gün beş gün oynayup her gecesine sâhib-i-haneden bir kîse gurusâlırlar ve sûrda mevcûd bulunan yârân-ı bâ-safâdan her oyun esnâsında dâ’ire ile pârsâ edip sabâha dek ba‘zı sûrda bin gurusâ tahsîl eder oyunkâr üstâd-ı kâmiller vardır. Anlâr iki üç yüz kimse olmağileanlara kol ta‘bîr ederler, temâşâgâh kavmdir. Eğer bunları dahi manzûrumuz olduğu mertebe vasf etsek sitâyışnâme -i mutribân nâmında bir dîvân olur. Bu esnâf-ı bâzbâzân-ı pehlivânân on iki koldur. Evvel, ser-çeşme-i pehlivânân Parpul kolu, ikinci Ahmed kolu, üçüncü şehir oğlu Kapucuoğlu Osmân kolu, dördüncü Servi kolu, beşinci Baba Nâzlı kolu, altıncı Zümürüd kolu, yedinci Çelebi kolu, sekinci Akîde kolu,

⁷⁸ Çelebi, age., s. 1/338.

⁷⁹ Çelebi, age., s. 1/338.

⁸⁰ Çelebi, age., s. 1/338.

⁸¹ Çelebi, age., s. 1/338.

⁸² Çelebi, age., s. 1/347.

tokuzuncu Cevâhir kolu, onuncu Patakoğlu kolu, on birinci Haşota kolu, on ikinci Şemmürkaş kolu...⁸³»

Bir pehlivan gösterisini Seyahatname'den şu şekilde örnekleyebiliriz:

Der-beyân-ı kâr-ı pesendîde-i pehlivân:

“Bu akye sahrâsında yetmiş seksen bin asker ile meks ederken zikri sebkat eden cengâver Cezâyir kalyonlarından iki aded hizmetkârıyla bir pehlivân çıkup cümle askere ve Paşaya ve gayri a'yâna yeşil bayraklar hedâyâlar verüp "İbret-nümâ temâşâgâhım vardır kim görmeğe muhtâcdır" deyü herkesi meydân-ı ma'rekeye da'vet etdi. Magrib-zemînde hâsıl olmuş bir uluç âdemîsi idi. Netîce-i merâm üç gün hengâme-i ibret-nümâlar etdi kim âdem vâlih u mebhût olur. Bu üç günde cemî'i a'yândan iki kîse kadar mâl cem' etdi. Ma'rifet-i ûlâ: Niçe yüz âdemlere kavun ve karpuz ve kabak ve hıyar ve turp ve havuç misâli yüz sebzevât, nebâtât tohumları verüp her âdem ellerindeki tohumları yire sokup temâşâyâ durdular. Hemân ol pehlivân tohumlar üzre bir yeşil tulum içre bir güne su serpüp ol ân cemî'i çekirdeklerderi sebzegûn çemenzâr olup ân-ı vâhidde cümle mah sûli kemâlin bulup herkes ekdiği yerden beşer onar kavun ve karpuz ve hıyar alup birbirlerine bezi edüp tenâvül etdiklerinde cümle halk, âlem-i hayretde kalup engüşt ber-dehân etdi. Andan, Kâr-ı sâni: Niçe âlüfte ve aşüfte kûşâde paşa askerinden levendât makûlesi bu pehlivânın izniyle pehlivanı bir harâr içre koyup garânın ağzın eyle berk kayd-bend etdiler kim Süleymân dîvleri halledemezdi. Bir kerre pehlivân garâr içinden "Yâ Allah!" deyüp harârdan taşra bulundu. Şuğ-i sâlis: Cümle halk üzre bir efsûn tilâvet edüp "üfff!" dedi. Cemî'i halk birbiriyle öpüşmeğe başladılar. Şuğ-ı râbi': Bir efsûn dahi etdi. Cümle halk birbirlerini başsız görüp havfe düşdüler. San'at-ı hâmis: Bir sihr-i füsûn dahi etdi. Cümle halk birbirini fil-i şenîde görüp bir hây huy şütür-gürbe şakaları olup cümle halk gülmeden vâlih [u] hayrân oldular. Uç günde bunun emsâli ibret-nümâ sihr-i i'câz mertebesi arz-ı ma'rifetler etdi kim cümle âdem deryası halk âlem -i hayretde kaldılar. Üçüncü gün san'at-ı sihr-i garîb temâşâsın bildirir: Vakt-i çâştda meydân-ı muhabbetde iki huddâmına dâ'ire çaldırup kendi semâ ederek meydân-ı muhabbete gelüp bir hayli çarh-ı semâ edüp "Bugünkü gün siz erenlere âhir ma'rifetimiz gösterelim" deyüp cilbend-i muhabbetinden bir küçük karpuz kadar var bir kırmızı müdevver top çıkarup ucunda bir kinnap ipi bağlı. Andan meydân-ı muhabbete bir iri at kazığı kakop ol topun ucundaki ipi kazığa kayd eyledi ve ol topu eline alup kazığa bağlı olan ipden çeke çeke on kulaç mikdârı ip topun içinden çıktıkda bir kerre "Yâ Allah" deyüp ol topu kuvvet -i bâzû ile hevâya atup ol top hevâda ditreyüp mu'allak kaldı. Cümle halk dahi yine hayretde kaldı. Birkaç kerre topa "înzil" dedi. Top yine mu'allak dururdu. Yârân-ı safâ top lisân-ı hâl ile eydür: "Cümle yârân birer akçe ihsân etmeyince inmem, der" deyü birer gurus ve birer altun vermiş âdem var. Ba'dehû topun ipi dibine gelüp "İşte akçe, in aşâğı" dedi. Top yine ber-karâr idi. Âhir ipden cümle halk ile çeke çeke on yerde ip kankal kankal yığıldı kim üç fil yükü ip oldu. Ammâ cümle ip, hevâda olan topdan inüp yığılırdı. Bu kerre kendisi gazaba gelüp huddâmın birine "Var şu topu indir" dedikde hemân bir esmerü'l - Ievn huddâmı topdaki ipe yapışup resen-bâzlık ederek

⁸³ Çelebi, age., s. 1/347.

alâ mele'i'n-nâs ipden yukarıya çıkup ta hevâda topun üstüne çıkup karâr etdi. "Bre topu indir ve sen dahi in" deyü feryâd ide gördi. Ne gulâmı ve ne topu inmedi. Anınçün dahi yüz gurus kadar mâl cemedüp yine "En aşağı!" dedi. Gulâm ve top inmedi. Bu kerre öbür gulâmına emr edüp "Var şunları aşağı indir" deyü tenbîh edince gerçi bu gulâmlar bi-zebân şekilliler idi. Üç günden berü bunlardan bir güft-gû istimâ' olunmadı ammâ ne kim fermân ederler emrine râm idiler. Bu kerre gulâm-ı sâni mezkûr kazık dibinden ipe yapışup keşîbân hüddâm-misâl ankebût-vâr hevâya urûc edüp öbür gulâmı yanına varup ol dahi anda karâr etdi. Bu âhvâle dahi cümle halk âlem-i hayretde kaldı. Hemân pehlivân "Bre inin oğlanıklarım!" deyüp niçe âdemler ile ipe yapışup çeke çeke üç kankal ip dahi yığılup oğlanlar hevâda râygân dururlardı. Bu kerre pehlivâna telâş el verüp gazab-âlûd olup "Hoş âdem peşimân olursun. İşime mâni' olma. Sana kıyarım!" deyüp dal kılıç meydân-ı ma'rekede gezerdi. Ammâ "el-Ma'nâ fi batnî's- şâ'ir" umûzun kimesne bilmezdi. Hemân ummân-ı kerâmesinden bir kabak çekirdeğin yire diküp üzerine mezkûr tulumdan su döküp fi'l-hâl bir büyük kırmızı kabak zuhûr etdi. Hemân yine "Gel âdem, benim ma'rifetime mâni' olma!" deyü meydânda dal tîğ sersen gezerdi. "Bu kene bu ma'rifetimi de temâşâ edin ümmet-i Muhammed" deyüp ipin yanma gelüp yine oğlanlara "Bre inin!" deyü hayli akçe değşirüp ve halkdan niçe hançer ve bıçağ ve kontuş ve niçe güne esbâblar alup geyinüp ummân-ı kerâmesin beline berid kılıp ip dibine gelüp elindeki kılıç ile bitirdiği kabağa bir satur urup kabak iki pâre oldu. Ol ân ipe yapışup ankebût-vâr urûc edüp oğlanların yanına varınca dal satur olup "Ben size inün aşağı demez miydim? Niçün inmediniz. Ey ümmet-i Muhammed sizi Hudâ'ya ısmarladım, ündülüs diyârına bize yol göründü. Bu gulâmları, Allah emâneti olsun, bir hoşça defn eylen!" deyü iki gulâmın başlarını kesüp aşağı düşüp "Benim san'atıma mâni olanın dahi meytin bir hoş defn edin!" deyince hevâ ber muzlim olup zeminde kazığa bağlı olan ip kınlup ot kesif hevâda pehlivân ber-hevâ gâ'ib olup cümle halk hayret ender hayretde kalup iki gulâmın kelleleriyle cesedleri meydân-ı muhabetde kalup "Bre paşanın masraf kâtibi Urûm Mehemmed Ağa da başsız bulundu" deyü cümle halk varup gördüler kim fakîr Mehemmed Ağa Akka kal'ası içre İskender'in sarâyı harâbının bir mürtefi yerinden bu pehlivânı seyrederken bir pür ma'rifet çelebi olmağıla cümle 'esbâblarını ters geymiş ve ayağından pâbucun çıkarup başına sokup pehlivânın sihrini ve simyasını bâtil etmeğe çalışup meğer meydânda pehlivânın "Âdem benim ma'rifetime mâni olma. Sana kıyarım. Sonra peşimân olursun!" dedüğü fakîr Mehemmed Ağa için imiş. Fi'l-hâl kabak bitirüp kabağı kılıç ile kesdikde Mehemmed Ağa İskender sarâyından aşağı düşmüş. Ters esbâblarıyla fakîr Mehemmed Ağa'nın na'sın kaldırup gasl edüp Hazret-i Sâlih cenbinde defn etdiler. Gulâmları da Akka kumluğunda defn edüp ale's-sabâh hammâma gidenler gördüler kim iki gulâmın mezârında iki keçi leşlerin sırtlan kurdan çıkarup ba'zı yerin yemişler. Meğer bu gulâmlar aslâ tekellüm etmediklerinden ilm-i simyâ ile hareket eder bir cemâd imiş.⁸⁴

Seyahatname'de geçen bu anlamdaki pehlivan-göstericiler şunlardır:

Eyyûb

⁸⁴ Çelebi, age., s. 3/69-70.

“Pehlivân Eyyûb şâ‘ir ve kâtib ve ânî ve zarîf hânende ve seyyah idi.⁸⁵”

Laskari

“Pehlivân Laskari derler bir tâze veled-i cevâhirkâr dilberdir, çağanabâzlıkda ve pişekârlıkda ve lhâsıl her lü‘bedebâzlıkdaâb [ü] tâb veren bu cevâhircidir ve hûb-âvâz üstâd -ı kâni hânende ve mukalliddir.⁸⁶”

Halk Şairi (Ozan-Âşık)

“Aşıklar, sazlı (telden), sazsız (dilden), doğaçlama yoluyla, kalemle (yazarak) veya birkaç özelliği taşıyan geleneğe bağlı olarak şiir söyleyen kişilerdir.”⁸⁷

Halk Şairi, Saz şairi, Ozan, Aşık, Çöğürücü adlarıyla anılan kimse Seyahatname’de daha çok halk şairi olarak geçer.

“Hakîr de teşelşül bahânesiyle odadan odaya tâ divân hâneye çıkup anı gördüm. Haydar Ağa, kethüdâ kati olunduktan sonra hân-ı cedîde kethüda olan Kara Mehmed Kethüdâ divân hânede beşyüz tûfeng-endâz ile keşik bekler, ya’ni sabâha dak nöbet beklerler ve çöğür ve tanbura ve karadüzen ve ıklığ ve ravza ve karadüzen şekilli sazlar çalup sohbet ederler.⁸⁸”

Cıvık Veli: Çöğürçüdür.⁸⁹

Çordum Dayı: Çöğürçüdür.⁹⁰

Demiroğlu: Çöğürçüdür.⁹¹

Dışlen Süleymân: Çöğürçüdür.⁹²

Fartıloğlu: Çöğürçüdür.⁹³

Gedâ Musli: Çöğürçüdür.⁹⁴

Gedâî: Çöğürçüdür.⁹⁵

Gedik Süleymân: Çöğürçüdür.⁹⁶

⁸⁵ Çelebi, age., s. 1/347.

⁸⁶ Çelebi, age., s. 1/348.

⁸⁷ Artun, age., s.67.

⁸⁸ Çelebi, age., s. 5/20.

⁸⁹ Çelebi, age., s. 2/8.

⁹⁰ Çelebi, age., s. 2/8.

⁹¹ Çelebi, age., s. 5/143.

⁹² Çelebi, age., s. 5/143.

⁹³ Çelebi, age., s. 5/143.

⁹⁴ Çelebi, age., s. 5/143.

⁹⁵ Çelebi, age., s. 5/143.

⁹⁶ Çelebi, age., s. 5/143.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Sözel Kültür İcracıları/Anlatıcıları / İrfan KURUCU

“Gemicilerden Kışlakci Dayı ve Çordum Dayı ve Cıvık Velî nâm dayılar çöğürleriyle gelüp anlar dahi âşıkâne ve sâdıkâne bir fâsl etdiler kim çöğür erbâbı olanların ağızlarından salyaları akdı.⁹⁷”

“Hakkâ ki çöğürde külliyyât sâhibi olup ilm-i taklîd-i letâyifde Nasreddîn Hoca kendi idi. Ve buna mahsûs Boğuk Kapudah ve Mustafâ Korsa taklîdi ve Rûmeli Hisârı dizdarı taklîdi ve Tiryâkî Ağazâde, tütün içerken Sultân Murâd Hân basdığı taklîdi hummûs-ı Nahşivânî-misâl taklîdleridir kim âdem gülmeden gaş olur.⁹⁸”

İtâkî Çelebi: Çöğürçüdür.

“Acâ’ib çöğür çalardı. Köröğlü ve Kişioğlü ve Demiroğlü ve Köroğlü ve Fartloğlü ve Kayıkçı Mustafâ ve Kayıkçılar Mustafâsı ve Gedik Süleymân ve Dişlen Süleymân ve Gedâ Musli ve Tûrâbî ve Gedâi ve Kâtibî ve gayrılar bunun depretdiği çöğürü ve bunun söylediği âşıkane pâkîze eş’arları birisi söylemeğe kâdir değildir, zîrâ sözünde te’sîr var idi kim üstâddan feyz alup Dâvûdî nefesli tasavvufâne güfteli şâ’ir-i sühan [83b] perdâz idi. Cenâb-ı Kibriyâ pâdişâh hışmından halâs edüp sâlimîn ü gânimîn vatanına vardı ve's-selâm⁹⁹.”

Kâtibî: Çöğürçüdür.¹⁰⁰

Kayıkçı Mustafâ: Çöğürçüdür.¹⁰¹

Kayıkçılar Mustafâsı: Çöğürçüdür.¹⁰²

Kışlakci Dayı: Çöğürçüdür.¹⁰³

Kişioğlü: Çöğürçüdür.¹⁰⁴

Köroğlü: Çöğürçüdür.¹⁰⁵

Köröğlü: Çöğürçüdür.¹⁰⁶

Sarı Celeb: Çöğürçüdür. “Hakkâ ki çöğürde külliyyât sâhibi olup ilm-i taklîd-i letâyifde Nasreddîn Hoca kendi idi.”¹⁰⁷

Tûrâbî: Çöğürçüdür.¹⁰⁸

⁹⁷ Çelebi, age., s. 2/8.

⁹⁸ Çelebi, age., s. 1/352.

⁹⁹ Çelebi, age., s. 5/143.

¹⁰⁰ Çelebi, age., s. 5/143.

¹⁰¹ Çelebi, age., s. 5/143.

¹⁰² Çelebi, age., s. 5/143.

¹⁰³ Çelebi, age., s. 2/8.

¹⁰⁴ Çelebi, age., s. 5/143.

¹⁰⁵ Çelebi, age., s. 5/143.

¹⁰⁶ Çelebi, age., s. 5/143.

¹⁰⁷ Çelebi, age., s. 1/352.

¹⁰⁸ Çelebi, age., s. 5/143.

Sergüzeşt Sahibi

Anlatılacak macerası, serüveni, başından geçen şeyleri olan kimse.

Örneğin;

Halimi Efendi

Evliya Çelebi'nin Babasının yakın dostu olan Halimi Efendi bir gün, Evliyanın babasının da bulunduğu bir ortama gelir ve oradakiler Halimi Efendi'den, Sultan Selim ve Sultan Beyazıt ile ilgili macerasını anlatmasını isterler.

"Cânım Halîmî Efendi! Efendin Selîm Şâh-ı Evvel rûhiyçün ve efendimiz Süleymân Hân rûhiyçün olsun, bu müşkilimiz hal edin. Sultân Selîm ile babası Bâyezîd Hân Hacıoğlu bâzân kurbında Uğraş deresinde uğraşup bozuldukda Tırabüzan'a varup dâğ-ı derûnunuzdan nice tebdîl-i câme edüp seyâhate gitdiniz, anı nakl eylesen" deyü ricâ etdiler."¹⁰⁹

Nedim

Yüksek makamdaki kişileri hoş sözlerle, güzel fikra ve hikâyelerle eğlendiren kimse. (TDK, Büyük Türkçe Sözlük).

"Bu hakîr Evliyâ-yı pür-taksîr sene 1051 târihinden berü dokuz pâdişâh ve yetmiş vüzerâ-yı âlişânlar ile müşerref olup kamusunun ahvâllerine vâkıf olup görürdük ki cemi vüzerâ vü vükelâ ve cümle a'yân-ı kibâr hoş-âmed kelâma ve riş-handa ve bedele-gûya ve kizb ü bühtân u iftirâya ve gam-raâza ve fassâl âdemlere mâyillerdir. Hattâ bu Haleb'de Murtazâ Paşa efendimizle Hünkâr Bâğçesi havzi kenarında hem-celis idim. Ve ba'zı safâ-âver nüdemâlar ile hem-sohbet ü hem-enîs idim. İttifâk bir kaç kerre esnâ-yı kelâmda mübâlağadan kinâye ifrât-ı kelâm üzre kizb-i sarîhi irtikâb edininip hezârân dürûğ-guyluk ederlerdi. Söyledikleri kizblerin sıhhati ve dürûğu hakîrin mazbûtu ve ma'lûmu olduğu mâddelerdir kim ekseriyâ ol seferlerde bile idim. Hakîr anlara mu'âraza etdikçe paşa anların kizbini tasdik edüp irtibât ve âb [u] tâb verirdi."¹¹⁰

Akbaba

"Dergâh-ı âlî yeniçerilerinin zağarcılar odasından bir mîr-i kelâm, hâzırcevâb, nükteşinâs pehlivân idi. Bâğdâd'a giderken Murâd Hân'ın huzûrunda nüdemâlık etmiştir."¹¹¹ (1/s:352).

Falçı

Hoca Mehmed Çelebi

"Esnâf-ı fâlcıyân-ı musavver" başlığı altında ressam falcılar esnafı hakkında bilgiler verilmektedir. Buna göre, ressam falcı esnafı bir dükkân ve bir neferden ibarettir. Mahmud Paşa Çarşısı'nda bir dükkânda oturan falcı Hoca

¹⁰⁹ Çelebi, age., s. 10/58.

¹¹⁰ Çelebi, age., s. 3/85.

¹¹¹ Çelebi, age., s. 1/352.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Sözel Kültür İcracıları/Anlatıcıları / İrfan KURUCU

Mehmed Çelebi, Süleyman Han'ın sohbetiyle şereflenmiş dindar ve dinç bir ihtiyardır. Evliya Çelebi, Hoca Mehmed Çelebi'nin, eserin bu kısmından önce bahsettiği bütün pehlivanların, geçmiş padişahların, binlerce peygamberin, sayısız kalelerin, savaşların, denizdeki gemilerin acayip ve garip savaşların, eski ustaların sihirli ve beğenilmiş ketebelî kalemleriyle iri İstanbul tabağı kâğıtlar üzere yazılmış resimleri cilt cilt dükkânın önüne dizdiğini söyler. Gelip geçenler talih tutup bir akçe vererek bu resimlerden fal açarlar. Gelen resimlere göre ki bunlar arasında Ceng ü Cidâl, Yusuf u Züleyha, Leyla ve Mecnun, Ferhat ve Şirin, Varaka ve Gülşah veya eski cihangirlerin birbiriyle düşmanlıkları, eğlenceleri yer alabilir.

“Bu fal ıssına geldi işte Ferhâd Çalışmakla olursun sen de dilşâd’ diyerek her resme uygun kendince şiir okur. Hoca Mehmed Çelebi bununla para kazanır. Hatta Mehmed Çelebi, bir tahtirevan üzerinde resimlerini halka gösterip alayla birlikte gider.

“Evliya Çelebi, hâlâ İstanbul taklitçileri içinde bu resim falcısının Hindî gazelleri, türlü türlü tavırlarıyla ve gülünç sözleriyle taklit edildiğini belirtmektedir.^{112,}”

Ayıcı-Ayı Oynatıcısı

Sokaklarda ayı oynatarak çeşitli eğlenceler düzenleyen, bu şekilde geçimlerini sağlayıp hayatlarını sürdüren kimselerdir.

“Esnâf-ı vasılcıyân ya'nî ayıcıyân (İstanbul): Bunlar pir sızân-ı Fir'avniyân'dir, cümlesi Sultân Balat Şâh mahallesinde sâkinlerdir. Bu ta'ife avcıbaşılara mensub olmağile, bile alay gösterdiler. Neferât yetmiş aded Karyâğdı ve Avra ve Duracak ve Binbereket ve Yazıoğlu ve Sürioğlu ve Hayvânoğlu nâm-Çingâneler ayların çatal zencîrler ile keşân-ber-keşân çekerek ellerinde, sopaları ve dâ'ireleriyle ubûr ederken kâhîce aylarına, /Kalk-a beri yâ Vasıl /Ye necisden bir fasıl /Seni dağda dutdular /Âdem deyü oynatdılar, /Kur yayım dîvâna /Baççada dolap döner /Sen de döne görsünler /deyü bu elfâz-ı mühmelâtlar ile alayköşkü dibinde her bir vasılcıyân birer gûne şakalar, ederek ubûr ederler.^{113,}”

Avra: “Sultân Balat Şâh mahallesinde sâkinlerdir.^{114,}”

Binbereket: “Sultân Balat Şâh mahallesinde sâkinlerdir.^{115,}”

Duracak: “Sultân Balat Şâh mahallesinde sâkinlerdir.^{116,}”

Hayvânoğlu: “Sultân Balat Şâh mahallesinde sâkinlerdir.^{117,}”

¹¹² Elif Dülger, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ndeki Büyü, Sihir ve Falın Halkbilimi Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006, s.100-101

¹¹³ Çelebi, age., s. 1/280.

¹¹⁴ Çelebi, age., s. 1/280.

¹¹⁵ Çelebi, age., s. 1/280.

¹¹⁶ Çelebi, age., s. 1/280.

¹¹⁷ Çelebi, age., s. 1/280.

Karyağdı: “Sultân Balat Şâh mahallesinde sâkinlerdir.^{118,}”

Sürioğlu: “Sultân Balat Şâh mahallesinde sâkinlerdir.^{119,}”

Yazıoğlu: “Sultân Balat Şâh mahallesinde sâkinlerdir.^{120,}”

Ağda Satıcısı

Esnaflar geçmişten buyana mani söyleme geleneğini içerisinde yer almışlardır. “Eskiden pazarcılar ve esnaf malını satmak ve beğendirmek için maniler söylerlermiş. Bugün bu gelenek unutulmuştur. Özellikle gezgin çerçiler zil çalarak geldiklerini duyurur, her malın özelliğiyle ilgili maniler söylerlermiş. Yine eskiden kahvehanelerde kabadayılar manilerle durumu anlatıp atıştırlarmış. Bunlarla ilgili günümüze gelen örnekler azalmıştır. Bazıları mani özelliğini kaybetmiştir. Bir olay üzerine, o olayla ilgili duygu ve düşüncelerin söylendiği yakıştırmalı maniler de vardır. Bu manilerin kime söylendiği bellidir. Çeşitli mesleklerin özelliklerinin sıralandığı maniler de vardır (çoban, şoför, ebe, öğretmen vb.)^{121,}” Yani manilerin kültürel işlevselliği de söz konusudur.

“Esnâf-ı ağda tüccârı: Bunlarla kârhaneleri yokdur, bu kârhâne sâbiblerinden, alup arkalarında varullar ile sokak sokak, ağda taşıyup "Ağda" deyü feryâd ederek ubûr ederler. Neferât 313, ammâ acâyib kâr ederler Zîrâ bunlar dâ'imâ ağda satıp ağda yemeğile dağdaki vahşî hayvânları datlı dillerince râm ederler. Meselâ mahalle içlerinde tenhâca sokaklarda zengûle makamından,

Ağdalı süzelim,

Ay gibi yüzelim,

Nazlı güzelim,

Tatlıca tatlı

Âğda yeyelim,

Bâğa gidelim,

Safâ edelim,

Ammâ ne ağda,

Sevdiğim bâğda,

Üzümü bağda.

¹¹⁸ Çelebi, age., s. 1/280.

¹¹⁹ Çelebi, age., s. 1/280.

¹²⁰ Çelebi, age., s. 1/280.

¹²¹ Erman Artun, Türk Halk Kültüründe Mani Söyleme Geleneği, Manilerin İletişim Boyutu ve İşlevselliği, s.5 (http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_mani.pdf)

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Sözel Kültür İcracıları/Anlatıcıları / İrfan KURUCU

deyüp bu güne manzûm terennümâtlar ederek ba'zı havâtînlerin ırkına girüp ağ yırtup ağındaki metâ'ın ağdaya değişüp bu güne kâr eder Türk veled-i zinaları ağdacılar vardır.^{122,,}

Dellal

İlan edici, yüksek sesle duyuru yapan kimselerdir.

“Ba'dehû şeh'r içre dellâllar nidâ etdiler kim "Nitekim Osmânlı elçisi Sünnîler bundadır Kadâğa-ı Şâhî ve fermân-ı hânî oldur kim'sebb-i yamân etmeyesiz.^{123,,}

Duacı

Dualarını, yani iyi dilek ve temennilerini söz ustalığıyla dile getiren kimsedir.

Evliya Çelebi

“Hakire hitâb edüp eyitdi "Ey Evliyâ! Sende olan azimetlerden ve İsm-i a'zamlardan ve Mu'avvizeteyn ve ba'zı ed'iyelerden birâderimize, şifâ niyyetine tilâvet eyle. Ola kim bu karra'daşımız bu marazdan halâs ola" dedikde bu hakîr ber-zânû olup sadra'zamın mefiûc destin destime alup Bismillah ile azîmet-i Fârisî / (Ey perilerin efendisi! "Ben sana yöneldim" sırrı hakkı için! Arş! Allah'ın fermanı var. On kat sema! Allah'ın fermanı var. Yüz dört bin peygamber! Allah'ın fermanı var, ilki Adem, sonucusu Muhammed. Ey Süleyman (a.s.)'m kendisine hakim olduğu şeytan! Ateşperest, müslüman, rafizi, mecusî veya insanlar ve cinler âleminin cini iseniz de “müs- İUman iseniz" Yerinize dönlln, sakinleşin. Burası ne perilerin, ne Musa peygamberin, ne Meryem oğlu İsâ'nın, ne Hz. Muhammed'in yeridir. Mecusî veya putperest olsanız da "Körle gören, karanlıkla aydınlık, gölge ile sıcak bir olmaz." ayetlerinin, Rûhullah olan İsâ, kelimullah olan Mûsâ, İncil, Kur'an, Zülkarneyn hakkı için bu hastayı bırakın. Velâ havle velâ kuvvete illâ billâhilaliyyi'l-azim.) /deyü bu azîmeti üç kerre tilâvet edüp sol elimle kec dehânına ve cümle endamına sürerdim. Ammâ bu azîmetin şartı üç kerre okuyup sol eliyle tilâvet eden kimesne meflûcun pâbûcuyla eğilmiş çehresi tarafına vurmak gerekdir, biemrillah şifâ bulur. Ammâ bu vezîr-i âlişân olmağıla bad pâbûcıyla urmayup bir eski mestiyile Uç kerre mesh etdim. /Ba'dehû azîmet-i Şeyh Tancavî Mağribî: / (Tılsım için yazılmış sözler olup bütün bir anlam çıkarmak zordur.) Bu azîmetden sonra üç kerre sûre-i Mu'avvize- teyn'i tilâvet edüp [173b] Mehemmed Paşa'nın vechine ve endâmına üfleyüp ba'de'd-du'â ve's-senâ yerimizde sakin olduk.^{124,,}

SONUÇ

Evliya Çelebi, gezip gördüğü yerlerin fiziksel ve kültürel özelliklerini belirli bir sistem içerisinde okuyucusuna aktarmıştır. Bu yönüyle özellikle kültürel unsurlar açısından oldukça zengin bir eser olduğu ortadadır. İnceleme sonu eserde

¹²² Çelebi, age., s. 1/287.

¹²³ Çelebi, age., s. 2/124.

¹²⁴ Çelebi, age., s. 3/276.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Sözel Kültür İcracıları/Anlatıcıları / İrfan KURUCU

yer alan anlatıcı/icracı tipleri tespit edilmiş ve bu tiplerin özellikleri ve icra mekânlarına dair birtakım bilgilerde verilmiştir. Seyahatname barındırdığı bu öğeler ve bilgiler ile de döneminin sosyo-kültürel hayatını gözler önüne sermesi açısından oldukça önem arz etmektedir.

Bu çalışma sonucunda eserde tespit edilen anlatıcı tiplerini şu şekilde sıralayabiliriz; Gölge oyuncularını, Meddahlar, Taklitçi-Mukallit-Şehbaz, Güldürücü-Komik-Mudhik-Nebtîz-Maskara, Kuklacı-Kuklabâz-Baş Kuklabâz, Pişekârân, Pehlivan-Oyuncu-Gösterici, Halk Şairi (Ozan-Âşık), Sergüzeşt Sahibi, Nedim, Falcı, Ayıcı-Ayı Oynatıcısı, Ağda Satıcısı, Dellal, Duacı, Efsaneleşen Gerçek Kişi.

Seyahatname’de yer alan bu anlatıcı tiplerinin başlıca özellikleri ise hikaye anlatma, şiir okuma, taklit yapma-taklitle anlatma, şaka-espri yapma, gösteri yapma, enstrüman çalma, farklı kıyafetler giyme, eğlendirme-öğretme-irşat temel işlevleri yerine getirme, yaptıklarına gülmeme şeklinde ifade edilebilir.

Bu anlatıcıların icra ortamları ise seyahatnamede; sohbet-i has, can sohbeti, meydan-ı muhabbet, Hüseyin Baykara Faslı, Malatya Mesiregahı, Kâğızhâne Nehrinin Sâhili, Tahtakale Pazarındaki Kahvehaneler şeklinde yer almıştır.

KAYNAKÇA

- Artun, Erman, *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Karahan Kitabevi, Adana, 2011.
- Çelebi, Evliya, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Haz.: S. A. Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, Zekeriyab Kurşun İbrahim Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Çobanoğlu, Özkul, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.
- Dankoff, Robert, *Seyyah'ı Âlem Evliya Çelebi'nin Dünyaya Bakışı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Hüseyin Nihal Atsız, *Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler*, Ötüken, İstanbul, 2015.
- Kalpaklı, Mehmet, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi ve Osmanlı Kültürünün Sözelliliği / İşıtselliği*, Evliya Çelebi'nin Sözlü Kaynakları, UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Komisyonu) Türkiye Milli Komisyonu Yayınları, Ankara, 2013.
- Kemal Üçüncü, *İrşâd Ve Tebliğe Bağlı İcrâ: Türk Sözlü Kültür Geleneği Bağlamında Türk Tekke Edebiyatı, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2004, s.129
- Kurucu, İrfan, *Evliya Çelebi Seyahatnamesindeki Anlatıcılar ve Anlatıcı Olarak Evliya Çelebi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2013

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Sözel Kültür İcracıları/Anlatıcıları / İrfan KURUCU

Küçükbasmacı, Gülten, “Halk Anlatısının Sözlü Kültür Ortamlarında Değişim ve Dönüşüm: Oda Ve Konak”, *Turkish Studies*, 7(2), Ankara, 2012, s.769-792.

Nutku, Özdemir, *IV. Mehmet'in Edime Şenliği*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

Öz, Suat, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne Göre Anadolu'da Yer Adları*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2007.

Şavk, Çelik Ülkü, *Sorularla Evliya Çelebi İnsanlık Tarihine Yön Veren 20 Kişiden Biri*, Hacettepe, Ankara, 2011.

Yıldırım, Dursun, “Sözlü Kültür ve Folklor Kavramları Üzerine Düşünceler”, *Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları*, Ankara 1998, s.39.

Yıldırım, Talip, “Ali Şir Nevayinin Eserlerinde Yakın Dostu”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(3), Ankara 2006, s.100-107.

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_mani.pdf (05.12.2015)